

ERDÉLYI MUZEUM

XX. kötet.

1903.

9. füzet.

Aischylos.¹

A görög tragikus háromság elseje és legnagyobbja, Aischylos, Euphorion fia, ősrégi nemes család sarja, Attikának Eleusis nevű községében született, Krisztus előtt 525-ben. Eleusis, a földmivelés istenségeinek híres kultus-helye, Attikának legvallásosabb pontja, nagy hatással volt az ifjú Aischylos lelki világának fejlődésére. „Déméter, a ki feltápláltad elmém, oh hadd legyek méltó szent titkaidhoz“ — ezeket a jellemző szavakat adja Aischylosnak szájába Aristophanes.² Ifjúkoráról különben semmit sem tudunk. A Pausaniasnál fenmaradt kedves mendemonda, mely szerint Aischylos maga beszélte, hogy atyja szőlejének őrzése közben elaludt s álmában parancsot kapott Dionysos istentől, hogy írjon ünnepeire tragédiákat, a mit fölébredése után sikeresen meg is próbált, — majdnem minden, a mi ifjúkorára vonatkozik. Valóban már huszonöt éves korában versenyre száll Choirilossal és Pratinassal, a tragédia akkori képviselőivel; diadalt azonban csak jóval később arat. Előbb hazája hős fiává kellett avatnia magát s végigküzdenie azokat a dicső harcokat, a melyeket Hellas a szabadságát leigázni törekvő perzsa hatalommal folytatott. Lelkének előbb el kellett telnie minden áldozatra kész hazafisággal s minden jutalomnál édesebb diadalérzettel. Ott harcolt és ontotta vérét Marathon síkján Dárius, Salamisnál és Plataiánál Xerxes ellen; s midőn végigélte költői dicsőségben gazdag életét és idegen földön sirjába készült szállani, szeme nem látta a költői babért: visszaszállott lelke Marathon síkjára és semmit se talált életéből följegyzésre méltónak, csak vitézségét, a mely-

¹ A M. T. Akadémia kiadásában legközelebb megjelenendő Aischylos-fordítás bevezetése.

² Békák 886. Arany J. fordításában 846. v.

lyel hazáját védte Ázsia despotismusa ellen. A büszke hazafi megtagadja a költőt és csak ennyit mond magáról:

Aischylos, Euphorion fia nyugszik e kőnek alatta,
Géla kövér mezején, ő, az athéni szülött.
Elmondhatja vitéz-voltát Marathonnak a berke
És ki tapasztalta: a lobogó hajú méd.¹

S e siríratnál nem kevésbé hirdetik a marathoni harcos hős lelkét költői alkotásai: az „Áressel teljes“ *Hét Thébavívó* és a *Perzsák*, a leghatalmasabb diadalmi hymnus, a melyet hazája dicsőségéről költő valaha zengett. A hazaszeretet és a dicsőségvágy bizonyára örökség volt Aischylos családjában. Herodotos följegyezte számunkra testvérének, Kynegeirosnak a nevét és Marathonnál történt hősi halálát.

A vitézség pályájának megfutása után új küzdelem várt Aischylosra: a költői babér kivívása. Irt elégiákat és apróbb költeményeket is, de a tragédia volt az a műfaj, a mely megragadta lelkét. Ennek a művelését bízta reá Dionysos s ő engedelmeskedett a sugallatnak. Megvolt már a tragédia, de még gyermekkorát élte: ifjúvá kellett nevelni, férfivá izmosítani. Alig volt az addig egyéb, mint ünnepi karének, meg-megszakítva egy színész elbeszélésével. A lyrai és az epikus elem még nem olvadt egybe s nem volt cselekvény, mert nem volt dialogus. Aischylos tette meg az elhatározó, nagy újítást: egy második színészt léptetett föl s ezzel megteremtette a dialogust, a cselekvény hordozóját. Általában a színpadi technikának is jórészt ő volt a megteremtője, ő gondoskodott először alkalmas costume-ökről, álarczról, kothurnusról; maga is színészkedett s a karok betanítására is vállalkozott. De egy reformja sem veteledhetik a második színész fölléptetésének fontosságával. Ezzel avatta magát a tragédia atyjává. Két színész ugyanis többször átöltöztethetett és nagyobb személyzetet is repraesentálhatott. Ismeretes, hogy Sophokles még egy harmadik színészt is fölléptetett s ezzel a drámai cselekvényt még mozgalmasabbá, gazdagabbá tette. Ifjabb pályatársának ezt az újítását Aischylos is

¹ Az utolsó sort P. Thewrewk Emil fordításából vettem át.

elfogadta s Oresteijának több jelenete három színész nélkül nem játszható. A dialogus-hordozta cselekvénnyel szemben háttérbe szorította Aischylos a régi tragédia legfontosabb, majdnem egyetlen elemét, a *kart*, de nem bontotta meg a cselekvénynek és karnak szerves kapcsolatát. Ezért a kar nála mindig fontosabb elem, mint Sophoklesnél, nem is szólva Euripidesről, kinek kardaljai csak czifraságok a tragédia épületén.

Valamint ifjúkorát vonatkozásba hozták Dionysossal, a ki tragé diaírá sra buzdította, úgy férfikora sem maradt ment egy kis dionysosi mende-mondától, melyet az anekdotahajhászó Athenaios jegyzett föl. E szerint t. i. részeg fővel írta tragédiáit s színre is ő vitt először részeg személyeket. E tulajdonságáért aztán így korholta Sophokles: „Ó Aischylos, ha jól csinálod is a dolgot, de öntudatlanul csinálod“. Ha nem igaz is, de találó. Valóban Aischylosban még több a teremtő őserő, mint az öntudatos művészet. Az isteni ihlet mámorában, számító reflexio nélkül buzogtatja a költészet üde forrását.

Negyven éves korától kezdve két évtizeden keresztül ő uralkodott az athéni színpadon s „a hellének közt legelőbb tornyozva magasztos szólamait, díszre emelte a színt“.¹ Híre nem fért el a kis Attika határai közt s a műszerető király, a syrakusai Hieron, mint Simonidest, Pindarost, őt is meghívta udvarába. S Aischylos elfogadta a meghívást. Vonzhatta a műpártoló udvar híre s az a sok mesés, csodás dolog, a mit Sicília áldott mezeiről, tűzokádó hegyéről, tündéri mesevilágáról beszélt a fáma. Ha később, a peloponnesosi háború idejében egész Athént lázba tudta hozni s végzetes vállalatra tudta édesgetni Sicília varázsa, csoda-é, ha egyeseket már előbb is bűvös körébe vonzott? Hieron első igazi maecenása volt a művészetnek s nem lehet csodálni, ha a művészet nem veti meg a műpártolást. A régiek azonban más szemmel nézték a külföldön kalandozást, mint mi nézzük. Az önkéntes számkivetés egy nemét látták benne s rejtett okokat fürkészték mögötte. Sokrates büszkén hivatkozik rá, hogy nem hagyta el hazáját, csak mikor harezba ment. Érthetetlen ellenmondásnak tűnt fel tehát az utókor előtt,

¹ Aristophanes, Békák 953 (Aranynál).

hogy a perzsaverő költő hosszabb-rövidebb időre elhagyta hazáját, Syrakusában időzött s Géla földében pihen. Szerintük ez nem történhetett pusztán Hieron hívására: valami különös oknak kellett közrejátszania. A képzelet hamar meg is találta az okot, nem is egyet — és épen ez rontotta meg a hitelüket. Fölhozták okúl azt a kudarcot, mikor a keosi Simonides a marathoni hősökre írt elégiájával elnyerte Aischylos elől a díjat (489-ben). Mások Sophokles győzelmét emlegették, a melyet 468-ban aratott a tragédia mesterén. Egy Aischylost ilyen kudarcz le nem verhetett, idegenbe nem űzhetett. Hogy milyen rendületlen volt az ő lelkiereje, kitűnik abból a nyilatkozatából, a melyet Athenaiosnál olvasunk. Mikor t. i. egy drámai versenyen legyőzték, nyugodtan azt mondotta, hogy ő az időre bízza az ő tragédiáit: tudja, hogy az majd meghozza nekik a méltó megbecsülést. Aristophanes „Békák“ cz. vígjátéka pedig zavartalannak tünteti fel az Aischylos és Sophokles között való viszonyt. Egyébiránt hogy sem Simonides, sem Sophokles győzelme nem űzhette el a költőt hazájából, azt a chronologia is bizonyítja. Aischylos első izben az Aetna kitörése után ment Siciliába. Az Aetna kitörése pedig a parosi márványkrónika szerint 478-ban, Thukydides szerint 475-ben történt. Ennélfogva Simonides győzelme (489) után tíz évnél tovább türtőztette volna elkeseredését a költő, Sophokles győzelmét pedig be sem várta volna. Ha pedig második siciliai útjának lett volna oka Sophokles győzelme, bizonyára nem tért volna vissza, hogy Oresteijával ismét küzdelemre szálljon.

Nyomósab az az ok, a melyet nem kisebb ember hangoztat, mint Aristoteles. Ő említi Ethikájában Aischylosnak az Areiopagos törvényszéke előtt folyt bűnvádi pörét, melyet azért akasztottak a nyakába, mivel valamelyik drámájában az eleusisi mysteriumok szent titkait szellőztette. Aristoteles régi kommentátora, Eustratios, azt is tudja, hogy az illető dráma előadásakor a botránkozó közönség felzudult s fenyegető haragja elől csak Dionysos oltára védte meg az oda menekült költőt. Ekkor az Areiopagos elé állították és ott azzal védekezett, hogy nem tudta, hogy tilos dolgot cselekszik. Az Areiopagos fölmentette a vád alól, méltányolva főkép hadi érdemeit. Magához a tény-

hez, melyet több régi író említ, nem fér kétség; csak az a kérdés, vajjon csakugyan ez adott-e okot a költő távozására. Nem valószínű, hiszen végre is fölmentették a vád alól; aztán, ha annyira el lett volna keseredve e pör miatt, vissza se tért volna többé Athénbe. Újabb tudósok abban keresik külföldön tartózkodása okát, hogy az aristokrata költőt nagyon elkedvetlenítette a demokratia növekvő térfoglalása, a lábrakapott sophistika terjesztette vallástalanság s kivált az, hogy az aristokratia régi védőbástyájának, az Areiopagosnak hatalmát a demokratia nagyon megnyirbálta. Innen az a lelkes poétikus apologia, a melyben az *Eumenisek* végén részesíti költőnk az Areiopagost, mint Athena istennő szent és sérthetetlen intézményét.

Mikor 475 táján először ment Siciliába, kétségkívül Hieron megtisztelő meghívását fogadta el, semmi elkedvetlenedés nem ösztönözte. Hiszen ez a meghívás is csak a hazájától ünnepelt költőnek szólhatott. Hieron akkor végezte be Aetna városának alapítását és olyan drámaíróra volt szüksége, a ki ezt az alapítást ünnepi színjátékkal dicsőítse. Aischylos az *Aetnai nők* (*Αἰτναῖαι*) cz. drámájával tett eleget Hieron kívánságának, abban ünnepelte Aetna város alapítását, épen úgy, mint Pindaros első pythiai ódájában. De 472-ben már Athénben találjuk a költőt; akkor vitte színre a hellen dicsőség páratlan hymnusát, a *Perzsák*-at s nem valószínűtlen az a tudósítás, hogy ezt a darabját Hieron kívánságára Syrakusában is előadatta. 468-ban Athénben ismét föllép a drámaversenyen, de ekkor az ifjú Sophokles elnyeri előle a babért. Tíz évvel később utolsó és legfényesebb diadalát aratja Oresteia cz. trilogiájával, a görögség e páratlan remekével. Mikor 458 után másodszor vagy talán már harmadszor ment Siciliába, nem Hieron hívására ment, mert Hieron akkor már nem élt; ment, mert hívta végzete, vonzotta Sicilia virágos, búzatermő földje, hogy benne találjon pihenést, ne Attika kopár hantjai alatt. Most Gelába ment, a hol szintén nagy tisztelettel ünnepelték. Ott érte utól a halál 456-ban, 69 éves korában. A monda ismét megszólal és beszéli, hogy egy saskeselyű a körmei közt tartott nagy teknősbékát a költő kopasz fejére ejtette s így halálát okozta. Két fiút hagyott hátra, Euphoriont és Biont. Ezek, valamint unokaöccse, Phi-

lokles is, művészetének fentartói, folytatói lettek. A nagy költő emléke iránt hálás athéni nép t. i. azt a határozatot hozta, hogy Aischylos darabjainak színre vivőit jutalomban részesíti, a színrevitel költségeit fődözi. Az az elismerés, az a cscdálát, a melylyel az utókor Aischylosra tekintett, a pajkos, sőt dévaj Aristophanesnél is tükröződik. A *Békák*-ban, hol a legélesebb gúny ostorát suhogtatja végig Euripidesen, első és legnagyobb tragikusnak vallja Aischylost, s vele szemben még Sophoklesnek is be kell érnie a második helylyel. Már százhusz év letelt a nagy tragikus halála óta s az athéni nép még mindig ápolta emlékét: Lykurgos szónok indítványára érez szobrot állított a tragikus háromságnak dicsőségük színterén, Dionysos színházában s arról is gondoskodott, hogy műveiknek hiteles állami példányai készüljenek.

Aischylos költői termékenysége igen nagy volt. Suidas szerint kilenczven darabot írt; hetvenkilencznek a czíme is fenmaradt, sokból pedig töredékeink vannak. Egyik tudósítás tizenhárom, a másik huszonnyolcz győzelméről beszél, s mivel a győzelmet nem egy-egy tragédiával, hanem trilogiával vagy épen tetralogiával aratta, tizenhárom győzelem is legkevesebb 39, esetleg 52 drámájának sikerét jelenti. Huszonnyolcz győzelmet e szerint nem is nyerhetett s valószínű, hogy ez a szám a költő halála után másoktól színre vitt műveinek diadalát is magában foglalja. Mint Sophoklesnek, Aischylosnak is csak hét darabját juttatta reánk a sors. Sophoklesnek a darabjai, bár szintén egy-egy trilogia tagjai voltak, önállóak és magukban befejezettek, mivelhogy Sophoklesnél a trilogiás szerkezet csak hagyományos forma, a melyet Aischylostól átvett, de a trilogia egyes részeit a cselekvény szempontjából függetlenekké tette egymástól. Épen ez volt Sophokles legfontosabb újítása. Aischylos trilogiai ellenben összefüggő szerves egészek; az egyes részeknek van ugyan némi befejezettségük, de egyúttal újabb problémát vetnek föl, melynek megoldását a következő részben találjuk. Ilyen trilogia az *Oresteia*, az ó-kor egyetlen háromtagú drámai épülete, melynek fenmaradása sok egyébnek elvesztét pótolja. A többi négy tragédia csak egy-egy tagja a különben elveszett trilogiának. Az is szerencse, hogy a fenmaradt hét darab nagy időközökre

terjed s világosan feltünteti a költő egész fejlődését. Milyen út az Ótalmkeresőkötől az Oresteiaiáig! Az Ótalmkeresőkben még a kar a főszemély, a Danaisok sorsa a drámai érdek közép-pontja; az Oresteia két első részében a kar háttérbe szorúl, hogy helyet adjon a lüktető, megrázó drámai cselekvénynek. Igaz, hogy az Eumenisekben ismét nagyobb jelentőségre jut a kar, mert hiszen az ő megengesztelésük nélkül nem lehetne helye a békés megoldásnak s a trilogia végén új problema vetődne fel. Azonban így sem az Erinysek sorsa foglalkoztatja a nézők szívét, hanem az Orestesé. Kezdetől fogva ő a főszemély, az ő elítélése vagy fölmentése a főkérdés, a darab tengelye.

De azért az Oresteiaiában se keressünk művészileg szőtt bonyodalmat: a cselekvény egyszerű, egy irányban folyó, mint Homeros Iliasa, de a nagyszabású, mélyreható ethikus tartalom fölemel és magával ragad. Aischylos tragikus épülete egyszerű, egyszerre áttekinthető, különben nem is tehetne olyan fenséges hatást. De mert ez a fenség nem csinált, hanem a költő legbenső lényéből úgyszólván önkénytelen fakadó, hogy ne mondjam: naiv, nem árt az egyszerűségnek, mert a nélkül, hogy lényegét bántaná, a magasztosság körébe vonja. „Aischylos — mondja Péterfy Jenő¹ — egy nagy gondolatú, mázsás szavú ember, kiben egy szobrász naiv lelke rejtőzik. Óriási arányokban építi föl alakjait, de tetőtől-talpig áttekinthetők; minden tagjokat egyenlő éles világításban láthatjuk, nincs körülök köd, homály, egy óriás márványszobor mindegyik.“ Aischylos nemcsak költő, hanem népének igazi, próféta-lelkű tanítója, ki a múlt tanultságaival a jövőt akarja megneemesíteni. A hőskor mythosait nem önmagukért, nem is tisztán költői hatás kedvéért állítja a nézők elé, hanem megkeresi bennök az örök emberit s azokat a problémákat igyekszik megoldani, a melyek korát, de különösen az ő lelkét foglalkoztatták. Azonban ő, mint az erkölcsi világrend vizsgálója, más eredményekre jutott; a zaklató kétség nem lemondó pessimismussá, hanem megnyugtató hitté alakult az ő lelkében. Ezt a hitet kívánta ő kortársai szívébe átplántálni azokkal a megrázó, nagy, mythosi

¹ Budapesti Szemle 1898. p. 10.

példákkal, melyeket teremtő lelke a költészet ideális légkörébe emelt.

A hagyományos vallás, a néphit nem ismerte az ember erkölcsi szabadságát: a Végzet, a kérlelhetetlen Moira uralkodik rajta. Nincs előle menekvés; a kinek rossz sorsot szánt, az hiába él jámboran, becsületesen: nyomorúság az osztályrésze; a kit jó sorsra szánt, az bátran hizhatik a mások véréen, mégsem éri baj. Nem is érdemes erre a bajjal telt világra születni, s a ki megszületett, legjobb, ha minél előbb megszabadul a lét terhétől. Mert hiába boldog az ember, hiába gazdag és hatalmas: boldogságát megirigylik az istenek, a kik semmi szertelent nem tűrnek az emberben s a jóllét csúcsáról a nyomor mélységébe taszítják. Még Herodotos, költőnk ifjabb kortársa is ennek a néphitnek hódol: irigynek vallja az istenséget s az istenirigység áldozataiként tünteti föl Kroisost, Polykratest stb. Aischylos szerint istentelenség, ha valaki rosszat föltételez az istenekről.

„Az ősi múltból való e példaszó:

Az embernek üdve, mely bő gyümölcsöt érlel,

Utód nélkül sosem hal az meg,

És a szerencse végtelen

Nagy nyomort szül a nemzedéknek“.

De nekem már a hitem más.

A gonosznak bűne hozza

Bűnök ezrét a világra:

Ugyanegy faj valamennyi.

Örök áldás van a házon,

Mely erényes, igazságos“.

(Agamemnon, 749—759.)

Nem maga az emberi boldogság kelti föl az istenek irigységét, idézi föl büntető haragját, hanem a gazdag és hatalmas ember fennhéjázása s ebből származó elvakultsága, melylyel a szenvedély, mohó vágy hálójába esve helyrehozhatatlan bünt követ el: elcsábítja a más feleségét vagy vérént ontja haragosságának. A bűnösnek bünhődnie kell — ezt kívánja Dike, az igazság istenasszonya. S jaj az egész háznak, melybe a bűn befészkelte magát: az ősbűn új meg új bűnnek ad életet a gögjükben elvakult emberek között s bűn tanyáját ellepik a bosszú szellemei, nem tángítanak onnan. De vajjon jogos-e a

bosszú mindenkor? A néphit szerint igen. Úgy van, mondja Aischylos is, a bűnösnek bünhődnie kell, ezt kívánja az első és legfőbb erkölcsi törvény s az isteni büntetésnek is az emberek az eszközei; csak hogy a bosszúnak nem szabad önző célok szolgálatában állnia. Önző célból működő kezét egy ethikus istenség nem választhat büntetése eszközéül. Agamemnonnak pl. bünhődnie kellett, mert hatalma, hírneve érdekében saját leányának vérént ontotta; de Klytaimnestra, a hitves, nem méltó eszköze az isteni bosszúnak, mert férje megölésével nem az örök törvénynek kíván eleget tenni, hanem Aigisthossal való bűnös viszonyát akarja szentesíteni, zavartalanul folytatni. S az ilyen bosszú újabb bűn, a mely újabb megtorlást kíván; ennek eszközéül most már maguk az istenek szemelik ki Orestest. Az istenség tehát csak azt irigyli az embertől, ha bűnös léteire boldogságban él; ha ugyan lehetséges, hogy a bűnös akár ideig-óráig is boldog legyen. Mert hogy Klytaimnestra nem boldog, hogy tette jogos voltával csak ámitani szeretné önmagát, hogy házát maga is fertőnek érzi s a büntetéstől éjjelnappal remeg: azt a költő nem egyszer érthetően tudtunkra adja. Azt, hogy Orestes bosszúja sem jogos, hogy anyagyilkosságot igazolni nem lehet, azt is sejtette már a költő, de ennek az igazságnak szószólója még nem lehetett. A történet végre adva volt s ez megkötötte a költő kezét. Arra a keresztény ethikai álláspontra, mely a bosszút minden körülmény közt kárhoztatja, még nem emelkedhetett. De ha elolvassuk Sophokles Elektráját, a hol diadalujjongások közt ölik meg az anyját, elismeréssel kell adóznunk Aischylos erkölcsi érzékének, a ki még az isten parancsára bosszút álló Orestest is a szenvedések nehéz során hurezoltatja végig s végre is isteni kegyelem útján adatja meg neki a fölmentő ítéletet. Modern szempontot alkalmaz tehát a derék Péterfy Jenő az Oresteia harmadik részére, midőn hazafias darabnak mondja, melyben Aischylos drámai ereje szunnyad, mert nem látja benne a trilogia két első részében fölvetett problémák megoldását, mivelhogy nem az emberi lélek küzdelme a tárgya, hanem az Erinysek és Apollon viszállya Orestes miatt. A megigazulásra, sok szenvedés és belső válság útján való lelki megtisztulásra Goethe Orestese ad pél-

dát: ilyen lelki harezot az antik drámaíróknál hiába keresünk. A lelki meghasonlást, a kötelességek összeütközését is Euripides rajzolja először. Az antik tragédia nem fejlődő, hanem kész jellemekkel dolgozik. „Servetur ad imum qualis ab incepto processerit et sibi constet“ — mondja Horatius az ő Ars poeticájában. Orestes azt vallja a törvényszék előtt is, hogy maig se bánja tettét; sőt szinte kérkedik bosszúja részleteivel. Milyen másképen beszél el rémes bosszúját Goethe Orestese Iphigeniának! milyen tisztító tűzön kell átvergődnie elesüggedett lelkének, mely már csak a halálban lát enyhületet! Aischylos-tól ezt ne várjuk. Nem egy helyen be enged ugyan pillantanunk hősei lelkébe; fel-felvillantja előttünk az eltitkolt érzést, a mardosó fájdalmat, kifejezi magának Orestesnek hamleti kétségét, töprengését, de általában megelégszik a cselekvény szemmel látható fonálának feltüntetésével s azzal, ha a színre hozott mythosban a vak végzetszerűség helyett az isteni igazság uralmát s az egyén erkölcsi szabadságát kimutathatja.

Az az erkölcsi alapelv, hogy a bűnnek bűnhődnie kell, maga után vonja azt is, hogy büntetés nem lehetséges ott, a hol bűn nincsen. E két elv együtt fejezi ki Aishylos etikáját s veti meg tragikumának alapját, mely a Shakspeare-ével rokon. A tragédiában nagy emberek nagy tettei és nagy szenvedései tárúlnak elénk. A hadvezér, a ki dicső győzelmet arat és diadallal haza tér, még nem tragikus hős. A zavartalan jóllét nincs reánk tragikus hatással. Aristoteles helyesen jelöli meg a részvétet és félelmet, mint a tragikus cselekvény fölkelte indulatokat. A részvétet mások szenvedése, a félelmet mások veszedelme kelti. De a szenvedésnek nem szabad meg nem érdemeltnek lenni: okozati összefüggésben kell lennie a hős önelhatározásból folyó tetteivel. Különbén épen az örök igazságban, a gondviselésben kellene kételkednünk. Az élet szomorú tapasztalatai meg-megtántorítják lelkünket, mert gyakran látjuk, hogy az ártatlan szenved, a bűnös pedig jóllétnek örvend. Aischylos mentő esolnakkal jön felénk a kétség tengerén s biztat, hogy a becsületes törekvés nem hiabavaló. „Küzdj és bízva bízzál!“ — Hogy a bűnös nem boldog, arra Klytaimnestra a tanú. „De Kassandra, Io, Prometheus nem ártatlan szenvedők-e?“ — Van

a tragikumnak egy neme, melyben a szenvedés nem látszik egészen megérdemeltnek, bár szigorú okozati összefüggésben van az előzményekkel. Ártatlan nők és gyermekek hányszor áldozatai a vad erőszaknak! a nő hányszor áldozata hiszékenységének, tudatlanságának! Még könnyebben éri veszély az ártatlant, ha gonoszok társaságába jut. Hát még ha a gonoszoknak tetteit elnézi vagy pártolja! hiszen akkor nem is ártatlan. Egész Trójának lakolni kellett Paris bűnéért, mert elnézte, pártolta. (Lásd Agamemnon 702—717 verseit). Isten büntetése, mely a gonoszokat elsöpri, az ártatlant se kimélheti, ha a gonoszszal egy födél alatt lakik, vele egy hajóban evez. Ki volt Cassandra? egy a pusztulásra szánt trójaiak közül, a bosszú hajlékába megtérő Agamemnon kedvelt rableánya. Mit várhatott egyebet Klytaimnestra bárdjánál? S végre a görög ember szemében nagyobb bűne is volt: ő sem volt ment a boldog ember gögjétől, a *hybris*-től. Priamos király leánya egy Apollon szerelmét is megvetette s míg az a jóslás szent ihletével ajándékozta meg, ő megszegte az istennek adott ígérését. Nem, a költő sem mentheti meg, bármint sajnálja, gyászos sorsától. De legalább megadja neki azt az elégtételt, hogy megéri hazája győztes feldulójának bűnhődését (Agam. 1286) s jós lelkével a jövőbe látva tudja, hogy jó majd egy más, ki érette is bosszút áll.

Bajosabb belátnunk, miért kell annyit szenvednie szegény Iónak. Ő voltaképp ellentéte Kassandrának, mert míg az megveti az isten szerelmét, Iónak nyilván hizeleg, hogy szépsége Zeust szerelemre lobbantotta. Neki e féltékeny Hera bosszújától kell szenvednie s e szenvedésektől Zeus is csak nagysokára tudja megmenteni. A mythosi hagyományt — istenekről lévén szó — a költő alig módosíthatta, de annyit éreztet velünk, hogy az is tragikus szenvedés forrása lehet, ha a halandó istenekkel kíván közösséget. Tantalos tragikuma ez, a melyet szépen fejez ki Goethe a Párkák dalában. Az istenekkel való közösség, sőt vetélkedés tragikus áldozata Prometheus is. Ő is isten, Zeust ő segítette trónjára, de viszont Zeus ellenére pártfogásába vette a pusztulásra szánt emberi nemet s az égből lelopta számukra a tüzet. Természetes, hogy a Zeus hatalmával daczó büszke titánnak ez az önkénye nem maradhat büntetlen. Nem ártat-

lanul szenved tehát, hanem azért a fenhéjázásáért, melylyel Zeus hatalmát fitymálta. De azért a költő megadja az elégtelt az emberiség jótevőjének: az istenek fejedelmének ki kell vele békülnie, hogy trónját el ne veszítse. S két dolgot ismét nem szabad felednünk. Az egyik az, hogy a költő mythikus szent hagyománynyal állott szemben s ez a mythikus hagyomány nem egyszer erőszakosnak rajzolja Zeust, a ki égi trónusát is apja uralmának megdöntésével foglalta el; a másik az, hogy istenek dolgait emberi mértékkel mérni nem lehet. Hányszor rajzolja az ó-szövetség a Jehovát kegyetlennek, az apák vétkét harmad-, negyedézig büntető félelmes hatalomnak! S milyen sorsra jutnak a hatalma ellen fellázadt angyalok! Valóban bámulnunk kell a költő mesterkezét, hogy minden isten félelme mellett volt ereje Prometheust, a Zeussal daczoló titánt, híven jellemelve részvétünkre, rokonszenvünkre teljesen méltóvá tenni.

Aischylos tehát, ép úgy, mint Pindaros, rendületlenül vallja, hogy Zeus, az erkölcsi világregd őre, nem zsarnoki szeszélylyel, nem irigyen, mint a felszínes szemlélő véli, hanem változhatatlan, igazságos törvény szerint intézi az emberek sorsát s ott is bölcsen működik, a hol eljárása visszatetsző az emberi észnek. Aischylos már tudja azt, a mit Goethe Iphigeniája vall, hogy az istenek jobban tudják, mi válik javunkra, mint saját magunk. Sophokles nem ilyen istenes hívő, Euripides pedig a megtestesült skepsis. Sophokles pessimistikus tragikumában a bűnhődés rendesen súlyosabb a bűnnél, (ilyen Kemény Zsigmond tragikuma is), sőt bűn nélkül is lehetséges a bűnhődés. Mert hiában iparkodnak a tragikus bűn keresői Antigonéban olyan büntetést találni, melylyel sorsára rászolgált volna. Az állam hatalmával való daczolása nem lehet bűn, hiszen az állam maga Kreon, s Antigone erénye épen az az erkölcsi bátorság, mely szent kötelessége teljesítésében habozás nélkül vezérli. Valóban a testvéri szeretet e mátyrjának megható sorsával csak Kreon megérdemelt bűnhődése békit ki némileg bennünket s az a hit, hogy a ki nagy eszméért áldozta fel életét, az nem élt hiába. Aischylos mindenesetre másképp írta volna meg Antigonét. Hiszen a Hét Thebavívó végén Antigone istenes kegyelete ellenmondás nélkül győz az emberi tilalmon. Jól mondja Ed. Meyer,

hogy Aischylos minden darabja egy-egy Theodicea, kísérlet arra, hogy az isteni uralom szent voltában való hitet a hagyomány helyes felfogásával megmentse.

Az állami és vallási renchez való szigorú ragaszkodás teszi Aischylos tragédiáit magasztos tanításokká, alakjait fenségesekké. Nincs költő, kinek minden izében annyira legbelsőbb eleme volna a fenség, mint Aischylosnak. Fenséges a testvére ellen véres tusára készülő Eteokles nagy lelkiereje; fenséges Prometheus hallgatása, mikor a sziklához szegezik; fenséges Cassandra önmegadása, mikor önként megy a halálba; fenséges még a férjgyilkos asszony is, mikor rémes tettét rendületlen lélekkel hirdeti és magasztalja. Magasztos erkölcsi érzés van Sophokles alakjaiban is, de azok már közelebb állanak hozzánk, s ezért szeretetre méltóbbak; szépek, de nem fenségesek. Már Aristophanes kiemeli, hogy Aischylos soha sem költött szerelmes nőt; Sophoklesnél már a szerelemföltés tragikumát is megtaláljuk. A cselekvény harmonikus, művészi kidolgozásában Aischylos mögötte marad Sophoklesnek; ő csak nagy vonásokban, de annál hatalmasabb körvonalakkal rajzol, kevesebb egyénítéssel jellemez s nem törekszik szembeállított ellentétes jellemek részletes rajzával hatni, gyöngéd érzelmekkel édesen megindítani. Nem a Charisok embere, hanem a Titánoké.

S ez a nagy költő, a ki az utókortól várta és kapta meg a kellő elismerést, tragédiáit szerényen Homeros gazdag lakomájából való morzsáknak nevezte. Mily gazdag lakoma telik ki e morzsákból!

CSENGERI JÁNOS.

Tréfás versek és gúnyénekek

a régi magyar népies költészetből.

A XVIII. század nemzetietlen irodalmának alig ismert népies költészetét gazdagítják az alább bemutatott költemények. Mint ezekből láthatjuk, a gúny és humor már akkor is elég sikerülten ostorozta a társadalom félszégeit. Mai felfogásunktól leginkább abban térnek el, hogy a főkötőhöz nem jutott leányok búját-bánatát egész középkori kiméletlenséggel állítják pellengérré az ismeretlen versírók.

Az 1., 20., 24—26. számú énekek társadalmi ferdeséget ostromolnak a középkori szatira érdes hangján, de azért itt-ott igen jókedvű, sőt dévaj humorral is. A 4—7. és 17—18. számúak felismerhetően kolozsvári vonatkozásúak s szintén ott és a szomszéd Tordán énekelték pajkosabb diákjaink a 8—10. és 19. szám alatt közlöttek.

A 11—13. és 22—23. számú énekek igazi népies hanggal tűnnek ki. A 14—16. kisdud szatirikus képeket rajzol Faludy korának izlése szerint. A 3-dik éneknek képtelen képei a régi hegedősök mókás tréfáira emlékeztetnek.

Figyelmet érdemel a 2-ik számú esonkán maradt is, melyet jámbor diák leírója nem mert az utókornak a maga egész mivoltában hátrahagyni. A maga nemében egyetlen és legritkább emlék régi költészetünkből. Egy ismeretlen magyar Sappho benső érzelmeinek őszinte megnyilatkozása ez, mely érzelmek leplezetlen őszintesége bátran versenyezhet mai kitűnőbb nőköltőink, az Erdős Renék, hamisítatlan Sappho-utáinzataival. Tehát e legújabb irány sem dicsekedhetik azzal, hogy a letűnt századokban méltó magyar elődjére ne akadhatnánk egy kis figyelmesebb széttékinntéssel.

I.

Ez mostani álnok világban.

1.

Ez mostani álnok világban,
Befedezett sok ravaszságban,
Ritkán vagyon,
Ki maradjon
Hív barátságban;
Ki fenn álljon
S le ne szálljon
Az igazságban.

2.

Ezt példázza sok rút csalfaság,
Erre czéloz minden ravaszság.
Hamar botlik
S meghanyatlik
Most a barátság;
Ezt felbontja
És elrontja
Egy kis bosszúság.

3.

Kivel tartasz, meg kell szemlélni;
Mert sokaktól mostan kell félni.
Csendességben,
Békességben,
Ha akarsz élni,
Mindent szépnak
S igaz képnek
Nem kell ám vélni.

4.

Ne higgy minden szájmosolygásnak;
Ne adj hitelt minden sírásnak.
Ne jelents' ki,
Ne fedezd ki
Szívedet annak;
Mert azonnal,
Nem haszonnal,
Ellened állnak.

5.

A kit legjobb barátodnak vélsz,
Kivel talám éjjel-nappal élsz,
Az, ha lehet
És szert tehet —
Ha tölle nem félsz! —
Jégre viszen,
Csúffá tészén,
Míg eszedre térsz.

6.

Kinek soha nem is vétettél;
Sőt a kivel legtöbb jót tettél;
Kitől talán
Még egy kalán
Vizet sem vettél:
Ha egy szóbán
Vétesz, abban
Nagyot vétettél.

7.

A mi fénlük, nem mind arany az,
A mit mondnak, nem mind igaz az:
Ezer közül,
Vagy több közül,
Ha van egy igaz;
Mostan ugyan
Valójában
Elég csuda az.

8.

Szólj kedvére bár annak tízet,
Egyszer ne adj szájának ízet:
Hívsegedért,
Szerelmedért,
Bosszúval fizet;
Sok tött jódért,
Jóvoltodért,
Iszod e vizet.

9.

A kik azért reád nevetnek,
 Jól rá vigyázz, miként illetnek :
 Simogatnak,
 Lapogatnak,
 Míg megejthetnek ;
 Ha megejtnek,
 Kinevetnek
 S azzal fizetnek.

10.

Vigyázzon hát kiki magára ;
 Minden dolgát vegye próbára.
 Ha tétováz
 És nem vigyáz
 Maga dolgára :
 Életének,
 Vagy nevének
 Jut határára. ¹

Dixi.

II.

Hogyha valaki gavallér . . .

1.

Hogyha valaki gavallér, vagyok én dáma,
 Személyemnek szépségének alig van párja,
 Borért, tánczért, pénzért, csókért én szállást adok. ²

2.

Személyemnek, szépségemnek megnézésére,
 Furcsa ³ dali természetnek szemlélésére
 Furcsa ⁴ fiak, gavallérok hozzám eljönnek.

3.

Fonttal mérné az aranyat, csak elnyerhetne ;
 Szekérrel adna ezüstöt, csak elvehetne . . .
 De ha jó szív nincs benne hív, semmi minden hír.

¹ E nevezetes költeménynek, melyet, úgy látszik, nem csak énekeltek, hanem élő szóval is elég gyakran declamáltak diákjaink a XVIII. században, három első strophája meg van *Jánosi Sándor* gyűjteményében, az egész pedig ilyen sorrendben csak *Dersi Istvánnál* olvasható, ki az ő *Elegans Diarium*-ját 1770-ben jegyezte össze Thordán. Összeforgatott strophákkal, több újabbkori s helyenként értelemzavaró változtatással Erdélyi János is közölte Hevesmegyéből. *Népdalok és mondák*. I. 290—292. Nevezetessé teszi e költeményt a sok erővel megírt érdekes beltartalom mellett a nem kevésbé meglepő, csinos külforma is, melynek dallamos menete megegyezik a tárogató síp mellett énekelt kurucz táborigyűlések dalokéval. (V. ö. *Thaly*: Vitézi énekek. II. 327. és Adalékok I. 31. 43. 44. stb.)

² E sor megértésére jó tudni azt, hogy Sepsi Csombor Márton külföldi útjában is igen gyakran özvegy asszonyokhoz szállt. A XVII. sz.-ban tehát az özvegy asszonyok egyik életmódja az idegen útasok ellátása volt.

³⁻⁴ *Furcsa* a. m. *ügyes* a régiéknél.

4.

Azért miért jótétemért szállna rám átok,
 Hogy személyt nem válogatok, nagyra nem vágyok :
 Szegény legénynek ¹ pénzéért, ha vagyon, adok.

5.

Furesa számos legényekért szinte meghalok,
 Az ösztönre mert mindenkor jól készek azok :
 Azért vélek, a míg élek, lakni nem félek . . . ²

Amen. Finis. Vége s a többi!

III.

Tréfás ének.

1.

A pad alatt három tojás,
 Végy el egyet benne.
 A csuporban egy csepp vaj sincs,
 Ránts rátottát véle.

2.

A többivel, szűkön költve,
 Süss pogácsát négyet.
 Abból estve gusalyasba
 Vigyünk el vagy tízet.

3.

A pad alatt kakasüllőn
 Vagyon egy szalonna,
 Kinek régen Pusztá Pál volt ³
 Híres mézsárossa.

4.

Vágj darabot, ha nem avas,
 Tyúkmony rátottába :
 Barátinkat hívjuk öszve
 Este vacsorára. ⁴

IV.

„Kolosvári ének“.

1.

Sárga csizma, veres nadrág ;
 Ha tortyos is, nem igen tág ⁵
 Kurta dolmány, lapos sujtás . . .
 Vetett ágyban végig nyujtás.

2.

Egy lábról másra döcözgni,
 A ház földén hömpölyögni.
 Mint a bolond kerülni,
 Mégis el nem szédülni.

¹ Mivel nőtelen, azért szánja s mondja *szegény* legénynek.

² E valami híres dámáról szóló régi virágéneket csak csonkán tartotta fenn *Balázs József* daloskönyve. A közölt utolsó strophában „számos“ (legény) *deák* vagy más jelző helyett áll. — Nótája a XVI. századbéli „Házások éneke“ lehetett.

³ Ma : Senki Pál.

⁴ Egy XVIII. századi kéziratról. Népünknel nagyon szokásos az ily humoros előadás, a mit Erdélyi János „képtelenségi költészet“-nek nevez, mivel igen gyakran a legvakmerőbb fantáziával összeállított képtelenségekről szól. (V. ö. *Népdalok és mondák*. I. 475.)

⁵ A két első sor változata mint tánczszó maradt fenn Udvarhelyszéken. *Vadrózsák*. I. 329.

3.

Magos patkó, kúrta dáma,
Tizenhat esztendő s máma.¹
Pésma pixis, szuszogós váll;
Mégis mint a peták úgy áll.

4.

Tarka szoknya, két-három ing, —
Egy szügyellő s egy farmatring...
Sok rühes kezen forgás,
Kutyamódi vigyorgás.

5.

Asztalinas, lovász peczér
A komornyék mellett elfér.
Mind jó néki szorulástól:
Jól tudom; nem kérдем mástól.

*

Tudok annyit felöle:
Lesz valami belöle.²

V.

Ringy-rongy kapocs.

1.

Ringy-rongy kapocs félre töllem,
Minden baj körmölj előllem.
Fuss, ha látsz most szemekkel!

2.

A vén asszony kosarában,
Csak egy félpéruz ül magában.
Oh, szegény, hogy dudolhat . . .

3.

A kinek van birtokában,
Három-négy tallér markában,
A bizony koborolhat.³

VI.

Víg napomnak . . .

1.

Víg napomnak, hajnalomnak virágjában élek;
Éltem csendes, kedvem rendes, semmitől nem félek.

2.

Jajra ha kész nyomoruság taszítna veremben,
Akkor is bátor próbával szállnék velle szemben.

¹ Már ma.

² A két utolsó sort ma is hallani egy kis szókimondó változtatással. Úgy látszik, mintha egy főúr mellett szolgáló „ifjú“ párról szólna e ma már fölötte homályos „kolozsvári ének“, vagy inkább pasquillus, melyet Dersi István „*Diarium Elegans*“ cz. daloskönyve őrzött meg az enyészettől.

³ Jánosi Sándor „*Egy mulató virágkertecske*“ cz. gyűjteményéből a XVIII. sz. végéről.

3.

Van zacskómban, birtokomban száz fülös tallérom :
Foldozásra, vakolásra lészen jó pallérom.

4.

Ha kiürül, bétaszítom egy sovány árokban,
Körmösebbel s nehezebbel akadok . . .

5.

A míg élek, nem cserélek senki sógorával ;¹
Bár a komám, lova s a hám, — kettő lesz magával.

6.

Ha meghalok, eltemetnek a pincze torkában :
Ott is lészek életemnek szokott birtokában.²

VII.

Ha szívem . . .

1.

Ha szívem hozzád hajolna,
Egy fél lot eszem sem volna.
Ha kedvedért sanyargatna,
Az . . . hideg borzogatna :
Magamat mind verném,
Míg vérben keverném,
Hogy emberséget tanulna.

2.

Magam ellen pert indítnék,
Fazakamhoz ám nem szítnék.³
Magamat holtig perelném,
Holtig meg sem békelleném.
Vonaglásomban is,
Sőt koporsómban is
Ellened lármát pendítnék.

3.

Más az arany s a sárgaréz,
A gombolda⁴ s a lépes méz,
A dongólégy s a méhecske,
Más a veréb, más a fecske . . .
Darást apolgatnék,⁵
Ha veled mulatnék.
Szorult szem, a mely reád néz.

4.

Légy magadnak,⁶ spaczérozz már,
Mint a nyöstény szabóbogár.
Nem sirat egy rigót egy nyár ;
Nincs félpénzben száz forint kár.
Ha egy irígy itt jár,
Töllem tanácsot vár :
Hidd meg, hogy fenyőfában⁷ zár.⁸

¹ Vajjon nem inkább : aranyával ?

² Csonkán, homályosan megmaradt régi költemény ; Jánosi Sándor gyűjteményéből közöljük. Formája azonos Balassi Bálint „*Mint sík mezőn csak egy szálla . . .*” kezdetű énekével.

³ Nem kedveznék magamnak.

⁴ Étel neme. — ⁵ Csókolgatnék. — ⁶ Maradj magadnak.

⁷ Koporsóba. — ⁸ Dersi István „*Diarium Elegans*” cz. daloskönyvéből. A 3-ik versszak négy sora, a 4-ik vsz. harmadik és negyedik sora meg van Erdélyinél is : *Népdalok és m.* II. 40.

VIII.

Deák-ének.

1.

Egy éneket hallék Ó-Thordában,
A templomon alól egy kis házban;¹
A nagy leány sirdogál magában,
Hogy férjhez nem vitték a fársáingban:

2.

„Meguntam már a kéretést várni,
Magam fogok szerencsét próbálni;
De elmémmel el nem tudom járni,
Kit keressek s kívül kelljen hálni“.

3.

„Elsőben is deákot szeretnék,
Mert a deák mindenkor tetszenék;
De a deák csak gusalyoskodnék²
S a menyecskék töllem elszeretnék“.

4.

„Papot kérnék, mert nagy asszonytságban³
Járdogálnék kamuka ruhában;
De hogy a pap csak otthon kuttogna,
Nem kell nékem karimás kalapja“.

5.

„Szabót kérnék; de gyűszűt cserélne.
Szurkos kovács csak szenet égetne.
Az ötvös is csak kentefitélne;
A lakatos mind holtig reszelne“.

6.

„Asztalos is tudom, hogy megkérne;
De bálnám, ha czirkalomra tenne. — —

8.

„Vargát kérnék, de szurkos a körme;
Fazakamból ő mindent kiszedne.

¹ A piaci nagy, hajdan unitárius templomot érti. Apró boltok és kereskedő lakások veszik ma is körül. Az elhitézés tökéletes, mert a versszerző diák a „nagy leány“ énekét a czinteremből valóban könnyen meghallhatta.

² A fonóba, guzsalyosba járna.

³ V. ö. „nagy uraságban“.

Ha én hozzám vagy egy vendég jönne,
Tudom, hogy nagy gyalázatom lenne“.

9.

„Elviseltem harminczhárom pártát,
Hatvanhat pár sarúnak a talpát;
Még sem vettem semmi használatát . . . ¹

10.

„Oh, átkozott, búra termett párta,
Hogy nem éget meg a tűznek lángja;
Mert foglak s oly igen elhajítlak,
A tengerben kövel lenyomtatlak“.

11.

Elég légyen ez néhány versecske;
Néked írom te dali özecske.
Majd eléjő tavasszal a fecske . . .
Megcsókolgat téged egy vén kecske.²

IX.

Nőtlen ifjú éneke.

(„Cantio Elegans“.)

1.

Nagy bánatban vagyok, édes kenyeres társ,
Mert ha kardra hína amaz harczoló Márs,
Semminek tartanám, azt mondanám, hogy: pars;
De az min búsulok, nem hámlík, mint a hárs.³

2.

Mert im' a leányok reám haragudtak;
Mérgekben mind addig futtak és fáradtak:
Ország eleibe törvénybe czitáltak.
Egyéb bosszút tenni még eddig nem tudtak.

¹ Az itt kimaradt sor meg van Thalynál (*Vitézi énekek*: II. kt. 176.) azzal a különbséggel, hogy ott 83 pártát viselnek hiában el.

² *Balás József* versgyűjteményéből. E gúnydal legkésőbb a XVIII. század első negyedében költ. Párja annak az 1751-ben másolt még régibb éneknek, melynek befejező részét az *Erdélyi Múzeum* 1893. évfolyam 92. lapján csonkán közöltem. Az 1—3. és 9—11. szak némileg megegyezik a Thaly *Régi m. vitézi énekek* II. kt. 176. 177. lapján közölt XVII. század-beli „Vén leány panaszával“.

³ Nem oly könnyű dolog.

3.

Oka ez, mert férhez igen mehetnének,
 „Jó volna“, azt mondják, „hogyha elvinnének“!
 Ha vinnék, örömet oly igen mennének,
 Talám örömeikben az nap nem ennének.

4.

Én nem tudom, máron¹ soha is, mit tegyek,
 Mert utánnam járnak, mint piaczi legyek,
 Elbujdosnom innen magasak a hegyek . . .
 Ily nagy búsulásban immár hova legyek?

5.

Az faluban pedig mingyárt rám találnak ;
 Újabb, újabb dolgot ellenem próbálnak,
 Rendiben² előttem oly kevélyen járnak :
 Attól félek, egyszer éppen csak megcsalnak.³

6.

Ha szabadulhatnék, elvinném egyiket ;
 De fel nem találom soha is, melyiket,
 Inkább választanám talám a szebbiket ;
 De félek, nyakamban hogy vet szennyes inget.⁴

7.

Christina ő magát igen mutogatja,
 Hogy ő hozzám jönne, maga is akarja,
 Ő magát de azért hejában fárasztja ;
 Mert el nem nyerheti aztat bizonyára.

8.

Vígan sétál, látom, én előttem Clára ;
 Jól főzet számomra ő ebédre mára.
 De meg ne mozduljon soha is számára,
 Hogy elvegyem, nem kell nékem azért soha.

9.

Csendes ; szép beszédű, úgy látom, Mária,
 Ékes, szép természetű és hozzá nincs hijja,
 Hogy hozzám jöhessen, maga is azt járja ;
 Sem apám, sem anyám de azt nem akarja.

¹ A. m. immáron.

² Sorjában.

³ Rászednek.

⁴ A. m. szégyent akaszt a nyakába.

10.

Mosolyog én reám, a mint látom, Rusint ;
 Az egyik szemével magához gyakran int, —
 De az más szemével ottan másra tekint :
 A ki őt elveszi, még az is láthat kint.

11.

Kevély embereken igen paraszt Jutka ;
 Magaviselése, beszéde is buta,
 Hogy hozzám jöhessen, még tavaly is futta ;
 De énnékem nem kell : üsse meg a gutta !

12.

Ágnes nemes módra termettél szép gyengén,
 Szemem is megakad rajtad erősképpen.
 De te felőlled is hallottam, hogy délben
 Még alszod az álmot, melyért honn légy frissen.

13.

Kata ugyan mégis nem oly hibásacska :
 Dolgaiban serény, sokkal is jobbaeska.
 Alattomban ő is akaratosocska ;
 Titkon lappang, mint az alá néző macska.

14.

Ugyan nyalkán jár-kél énelőttem Éva,
 Azt mondja : mind övé Debreczen és Déva,
 Igen nagyon vagyok,¹ hogy elviszik még *ma* ;
 De templom sepreni honn marad *holnapra*.²

15.

Igen kívántatja magát velem Panna,
 Vig, mikor kezében az ejteles³ kanna.
 Ha elvinném, reám sok szitkokat hánna ;
 Azután mellettem gyakran mást kívánna.

16.

Mérges, morgolódó és durezás is Borka,
 Mikor megharagszik, megdagad a torka ;
 Haragjában pattog a csizmája sorka :
 Ha elvinném, velle élnék én csak torba'.

¹ Nagyra vagyok.

² Úgy látszik, vén leányok is separték a templomot.

³ Ejtjel : meszely, néha itze.

17.

Rébéka is tudja a falut jól róni,¹
 Nyelvétől magadat alig tudod óni,
 Szája mászt rág, mikor másutt leül fonni:
 Az apja házánál honn hagyom nyugonni.

18.

Ilonát szeretem mosolygó szájáért;
 De meguntam őtöt tétovázásáért,
 Csélcsep módra való hazudozásáért:
 Nem szorultam reá, hogy elvegyem azért.

19.

Igen vígan vala csak nem régen Sára;
 De szép ezífrán esék csakhamar vására, —
 Így immár nem mégyek látni szállására.

20.

Az férhez menésben szorgalmatos Márta,²
 De hogy a mártóban másnak gyertyát mártá,
 Azzal árestumban magát otthon zárta:
 Én hozzám jó voltált csak hijában futta.³

21.

Immáron kifogytak mind az jó leányok . . .
 Az törvény napjára ismét elé állok,
 Egy jó prokátort is magam mellé várok:
 Vagy nyerek, vagy vesztek; de én megpróbálok.⁴

Finis: vége. Gula: gége.

X.

A vén leány éneke.

1.

Ez mái világban	Elkövettem,
Minden férhez mégyen;	A legényt is
Csak én nem mehetek:	Megbecsültem;
A nékem nagy szégyen.	Mégis el nem vettek;
Hiszem ⁵ mindent	Engem megvetettek.

¹ A falut róni, róni az utcákat, a. m. sokat sétálni.

² A jóban szorgalmatoskodó Márta — czélzás az ismeretes bibliai helyre.

³ Futotta — székellesen.

⁴ *Balás József* daloskönyvének első darabja e „*cantio elegans*“. Két versszak kihagyásával közöltük.

⁵ Ma: hisz', hiszen.

2.

Az három X-et is
Régen meghaladtam ;
Mégis az átkozott
Pártában maradtam.
Nincs szívemnek
Reménysége,
Hogy valaha
Felesége
Légyek valakinek
Nem tudom, mit tégyek !

3.

Legényeket immár
Eleget próbáltam ;
Utezán, piaczkokon
Eleget sétáltam :
De senkinek
Én kedvében,
Nem eshettem
Szerelmében.
Jaj, jaj, hová légyek ? !
Nem tudom, mit tégyek !

XI.

Rontom-bontom . . .

1.

Oh átkozott kalamájka,³
Ki a szüzet földhöz vágta,
A szoknyáját felhajtotta,
Csunya lábát kimutatta !
Oh átkozott kalamájka,
Mért a szüzet földhöz vágta !

3.

Néki nyujtom karjaimat,
Összveverem bokáimat ;
Úgy fordulunk mi egymáshoz,
A szemünknek erányához.
Rontom-bontom testem, csontom ;
Rontom-bontom testem, csontom.

2.

... Mint a szarka szökdicsélek ;
Ha tánczolok, úgy hevülek.
Tánczosomnak bokájára,
Vigyázok a taktussára.
Rontom-bontom testem, csontom ;
Rontom-bontom testem, csontom.

4.

Hadd repedjen a szűk nadrág,
Az *vigan*³ is, mert az nem tág.
Úgy halunk meg ugránczolva,
Vigan, russzisan⁴ tánczolva.
Rontom-bontom testem, csontom ;
Rontom-bontom testem, csontom.

¹ Jánosi Gergely „*Világi Énekek*“ cz. gyűjteményéből.

² Orosz vagy rusznyák táncz. Vesd össze :

A mi orosz kolomeijkánk,
Habár aprós kissé,
Azért nekünk mindig kedves ;
Az teszi kedvelté.

Nincs oly táncz a kerek földön,
Mint a kolomeijka,
Keblemből a lelkemet is
Csaknem kiszorítja.

Fincicky : Magyar-orsz népdalok. 179. 180.

³ Mindkét nembeli viselt ily nevű ruhát. Vesd össze : „Ez időben (XVIII. század végén) kezdettek Erdélyben az úgynevezett *à la vigan* ruhák divatba jönni s kedves anyámnak volt egy vadgalamszínű, mely engem mindig elragadtatásba hozott“. *Jósika* : Emlékirat. I. 27. „Atyám egyik öltözte . . . finom fekete *vigonyból* volt az egész : mente, dolmány, nadrág“. U o. 98. 1.

⁴ Orosz módon. A francia háborúk tették divatossá a múlt század elején az orosz szokásokat. A kalamájka zenéje és táncza azonban már a XVI. sz.-ban is el volt terjedve.

5.

Mely gyönyörű, mely szép dolog,
Mikor két szép együtt forog;
Együtt enyhül, együtt pihül, —
Jaj, de mely szép dolgokat szül!
Rontom-bontom testem, csontom;
Rontom-bontom testem, csontom.

6.

Hektikával nem gondolok,
Mikor kedvemre tánczolok.
Mégérdemli, hogy én azért
Köpjek napjában százszor vért.
Rontom-bontom testem, csontom;
Rontom-bontom testem, csontom.¹

XII.

Ha meghalok.

1.

Ha meghalok, meghalok;
Eltemetnek a papok;
De addig, szép angyalom,
Szíved bírni akarom.

2.

Ha meghalok, meghalok;
Eltemetnek a papok;
Sirj te osztán felettem;
Maradj addig mellettem.

3.

Ha meghalok, meghalok;
Eltemetnek a papok.
Temessenek, szép alak,
Csak esztendőt bírjalak.

4.

Ha meghalok, meghalok;
Eltemetnek a papok;
De megbocsásson a pap,
Nem lesz a meg maholnap!

5.

Ha meghalok, meghalok;
Eltemetnek a papok;
De én arra nem hajtok:
Halálom nem áll rajtok.

6.

Ha meghalok, meghalok;
Eltemetnek a papok;
De csókollak szüntelen:
Ne haljak meg büntelen.

7.

Ha meghalok, meghalok;
Eltemetnek a papok;
De ingyen nem fizetek:
A mig élek, szeretek.

8.

Ha meghalok, meghalok;
Eltemetnek a papok;
De félek, hogy te megcsalsz:
Nállamnál előbb meghalsz!

9.

Ha meghalok, meghalok;
Eltemetnek a papok...
De szeretlek, kis hamis,
Holtod után halva is!²

1.

Ha meghalunk, meghalunk;
Megterítik asztalunk:
Esznek, isznak felettünk,
Abból, a mit szereztünk.

¹ „Új világi énekek“ cz. ponyvairodalmi nyomtatványról a XIX. század elejéről. Erdélyi János Szabolcsmegyéből közli az utolsó öt stropha átalakított későbbkori változatát. *Népdalok és mondák*. II. 217. 218.

² Az 5., 4., 3. és 9-ik versszak (ilyen sorrendben) a szövegben némi módosítással megvan Krizánál is Udvarhelyszékről közölve. *Vadrózsák*. I. 69.

2.

Iddogálják örömet
A keserű ráczürmest,
Asszú szőlő borunkat, —
Vígán lakják torunkat.

3.

A lesz ám a keserves;
Eszi a sok keserves¹
A sok jó fánkot, sültet, —
S még asztalhoz sem ültet!

4.

Igyuk meg hát féltünkben
Mindenünket éltünkben!
Nem kell ám bolondozni:
Más számára dolgozni.

5.

Ha bédugnak sírunkba,
Papp se jöjjön torunkba!
Temessen csak ingyen el:
Mennyen haza ép fővel!²

XIII.

Pesten jártam.

1.

Pesten jártam iskolába, ó!
Pesten jártam iskolában:
Térdig jártam a rózsában. M, n, o, p, q.

2.

Lehajlottam, szakasztottam, ó!
Lehajlottam, szakasztottam
S a rózsámnak odaadtam. M, n, o, p, q.

3.

Répa, murok, petrezselyem, ó!
Répa, murok, petrezselyem...
Boldog a tiszta szerelem! M, n, o, p, q.

4.

Ha még élünk jövendőben, ó!
Ha még élünk jövendőben:
Vetünk a *felső mezőben*. M, n, o, p, q.

¹ Erdélyben ma is használják e szót „gyászoló” értelemben.

² A *Márkos-kódexből* közöljük a XIX. század elejéről. Rövid változatát Maros-Vásárhelyt ma így éneklék:

1.

Ha meghalok, meghalok,
Mennybe visznek angyalok.
Felviszek egy hordó sört;
Megitatom Szent Pétört.

2.

Ha megdöglök, megdöglök,
Elvisznek az ördögök,
Leviszek egy hordó bort:
Leítatom Pulutót.

5.

Árpát, kását, veres kölest, ó!

Árpát kását, veres kölest:

Együtt aratjuk le kedves.¹ M, n, o, p, q.

*

1.

Rozsmarint és rózsalevél, ó!

Rozsmarint és rózsalevél:

Katonáné² Bécsben jól él. M, n, o, p, q.

2.

Végig mentem a temetőn, ó!

Végig mentem a temetőn:

Eszembe jut szép szeretőm. M, n, o, p, q.³

3.

Módi⁴ a sok veszekedés, ó!

Módi a sok veszekedés:

Ritka a megelégedés! M, n, o, p, q.

4.

Csak csupán az egyes⁵ szívek, ó!

Csak csupán az egyes szívek

Lehetnek egymáshoz hívek. M, n, o, p, q.

5.

Verje meg az én istenem, ó!

Verje meg az én istenem,

Ki áskálódik ellenem. M, n, o, p, q.⁶

¹ A két első versszakot kissé eltérő alakban lásd Erdélyinél: *Népdalok és mondák*, I. 42. l. A két utolsót teljesen megváltoztatva még ma is dalolja a marosszéki székely, de a bennök rejlő poésist, a hitvesi szeretet költői kifejezését, nem érti már. Vesd össze: *Vadrózsák*. I. 209. és *Dalok gyűjteménye* (Sárospatak, 1826.) 144. l.

² *Katonáné* a régiéknél legtöbbször csak a katona kedvese, szeretője — gúnyos értelemben.

³ E 2-ik versszak számos népdalba van beillesztve. Vesd össze *Erdélyi: Népdalok stb.* II. 54. I. 359. stb.

⁴ Ma: divat.

⁵ Ma: egyetértő.

⁶ E csinos kettős dalt szintén a *Márkos-kodexből* közöljük.

XIV.

A buzgó dervis.

1.	3.
Kali dervis az erdőbe' Egy kisedre akada ; Veszi tüstént az ölébe S ilyen szókra fakada :	„Mert egy lelket ma megnyerek, A kinek ragadozók Szülei pogány emberek És Mahomed tagadók.“
2.	4.
„Istenem, mely szép kised ez ! Beh jó, hogy rá akadok. Ihol még mozog, éledez : Oh, uram ! hálát adok.“	Hogy ezeket elmondotta, Bicskiáját kivevé : Környül metszé, megáldotta S a földre visszatevé. ¹

XV.

Dámon és kedvese.

1.	2.
Dámontól egy rózsát kértem, Ő is kért, a mit ígértem. Megijedtem s elszaladtam ; A fák között megakadtam.	Ő csókolt, én kiáltottam ; De hijába : többet kaptam. Orditani már nem tudtam. Mit csináljak ? Csak tartottam. ²

XVI.

Bor János végső órája.

Bor János midőn haldoklott, Kedvese nagy sírással volt. „Ne sírj,“ monda, „mellettem !“	„Tudod egész életemben, Sem költömben, sem fektemben, A vizet nem szenvedtem !“ ³
---	--

XVII.

„In honorem Bacchi.“

Im jelen a víg tél, Bacchus innepével ;
Jön már a nyájasság Venus szép képével !

¹ Találó szatirája a vakbuzgóság önzésének. Jánosi Sándor gyűjteményéből.

² A Faludy korabeli ártatlan idyllek egyike. Jánosi Sándor gyűjteményéből közöljük.

³ Egy Dicső-Szent-Mártonból került dalgyűjteményből a múlt század 30—40-es éveiből.

Muzsikus! szemeid vessed a kótára.
Gavallér! lábaid egyengesd nótára.

De vigyázz, erszényed mert ha lészen lapos :
Nem kellesz, ha vagy is francia-kalapos.

Farsángi mulatság nem kevésbe kerül.
Ifjú! nyájasságba, ha pénz van, úgy merülj.

Mert szomjan és éhen rosszul ölelgethetsz,
A ropogós nótán lassacsckán ügethetsz.

Ha van jó kurázsid, úgy fogsz csak tetszeni.
Ha nincs, még jobban is — meg kéne metszeni.¹

XVIII.

A kolozsvári könnyező szűzre.

Régiék elmultak és megavultanak.
Nem bolond a világ: megokosodtanak.
Kinek miye vagyon, ládába szorítja
S a papok konyháját ő nem zsirosítja.
Ezüstjít nem rakja a Szűz oltárára :
Bánkóért is a Szűz mostan segít rajta.²

XIX.

Bánom cselekedetem.

1.

Bánom cselekedetem,
Hogy én baráttá lettem
S a klastromba mentem.
Nem tetszik ez az élet,
Mert engem a természet
Más útra vezérelt.

2.

Nagy urak a papok ;
De nincs szabadságok,
Mert szerelemrabok.
Járnak csuf gyász-ruhába.
Nem mehetnek a bálba ;
Sem a kávéházba.

¹ „Ez superscriptio volt egy Bálba invitáló Bacchusi rajzolásnak.“
(Kolozsvárt, 1790-ben.) Aranyos-Rákosi Székely István versgyűjteményéből közöljük.

² A „*Kolozsvári könnyező Szűznek historiájának*“ utolsó lapján találtam e profán pennáju felíratot az unitárius főiskola könyvtárában. Maga a historia 1770-ben nyomtatott „az Academiái betűkkel.“ A replica reá valamikor a fekete bankó-czédulák korszakában kelhetett. Még következniék utána 16 sor magyarázat a tábla belső lapján; de e 16 sort ájtatos női kezek olvashatatlaná tették. (Mert csak női kéztől eredhet, meggyőződéseim szerint, a megnyázott ujjnak gummiként való erélyes alkalmazása.)

3.

Bánom, hogy az hajnalban
Elmentem a templomba
A szent rórátéra :
Lámpás nélkül, hogy mentem,
Helyem eltévesztettem
S egy szép lány mellé ültem.

4.

Meglátott a püspök,
Bezzeg volt száraz früstök :
Izzadott az üstök.
Engem felvitetett ;
Sötét helyre tétetett,
Vasra is veretett.

5.

De azon nem busulok,
Hogy ki nem szabadulok :
Katonának állok.
Nem kell a reverenda ;
Maradjon a klastromba !
Nem kell bizony soha !...¹

XX.

Kérkedők nótája.

1.

Ifjú varjú keresztről
Mind azt kiabálja :
Úr vagyok ! lábam nyomát
Kereszten találja.
A vén varjú meglátja,
Egy boglyáról kiáltja :
Kérkedj-kérkedj csak, csak,
csak !
Telej ki csak, csak !

3.

Hivatalban sokakat
Oh, be' gyakran tisztelnek !
A rossznak is, míg nagy úr,
Mind süveget emelnek.
De ha majd kiszorúl,
Szép ege béborúl :
Akkor lásd meg csak, csak,
csak !
Mekkora lesz csak !

2.

Szállj le csak a keresztről,
Repülj jegenyére,
Meglásd, senki sem tekint
Kérkedő fejedre.
Neked, mint varjúnak,
Ilyen nótát fúnak :
Kiregj-károgy csak, csak, csak !
Dögévó vagy csak !

4.

A ló is, míg pariipa,
Anglus nyereg alatt jár.
Ha kivénül, taliga
Húzó lesz, mint a számár.
Jártak így mágnások :
Lettek taligások.
Akkor hitték csak, csak, csak !
Mivé lettek csak !²

¹ Márkos Mózes tarcsafalvi mester gyűjteményéből a múlt század elejéről. Rövid töredékét a *Magyar Nyelvőr* (XXIII. 141.) közölte Parád vidékéről. Teljesebb változatát lásd Erdélyinél: *Népdalok és mondák*. II. 247., 248.

² Tökéletlenebb változatát lásd Erdélyinél. *Népdalok és mond.* II. 251. Itt bemutatott dallamosabb alakjában egy mészköi régibb (Hosszú Zsig-

XXI.

Tótok csúfsága.

1. Szegény tótnak mestorsága Vikony gyucsat zárulni: Hát szegény tót legény Mindig krumplit zabálik. 2. Majd elmenünk az országba Fazékéket drótozni. Hát szegény tót legény stb. 3. Majd elmenünk az orszáknak, Vagy portásnak szolgálni, Hát szegény stb. 4. Zárvai tót vagyon nekem, Briszkát hoztam zárulni. Hát szegény stb.	5. Mért nem lenném már én is víg, Rígen mint akartam így. Hát szegény stb. 6. Majd elmenünk a korcsmába, Szivoliczát megiszunk. Hát szegény stb. 7. Édesdeden megcsókolnik, Szuritnik a menyecskót. Hát szegény stb. 8. Hajja maga! ne haragszik: Éljün' kiesin' kedvüinkre! Hát szegény tót legény Mindig krumplit zabálik.¹

XXII.

Elveszett a czínkalán.

1. Elveszett a czínkalán, Czihárium hap! Ninesen Tordán szép leán. Czihárium hap!	Megkerült a czínkalán; Van még Tordán szép leán.² Czihárium hap! hap! hap! Czihárium hap!

2.

Ez a kettő a mit ér,
Czihárium hap!
A többi semmit sem ér,
Czihárium hap!³

mond, 1846.) és egy újkori (1856.) toroczkoí másolat egybevetéséből közöljük. Jókai szerint reactionarius szellemű nóta volt ez az ő ifjú korában. A nagy urak bosszantására énekelték.

¹ Czupor Andor vers-gyűjteményéből. (Toroczko. 1836.)

² V. ö. *Kriza*: Vadrózsák, I. 186. „Elveszett a láda kóccsa, Meg nem szabadulok soha; Megkerült a láda kóccsa“ stb.

³ A múlt század 30-as éveiben még énekelték Tordán e sajátságos hangú népdalt, melynek vége elveszett. Emlékeztet a Krizánál olvasható „Kiszáradt a diófa, Csillaárum haj!“ kezdetű udvarhelyszéki nótára is, melynek rhythmusára énekelt meg Arany János az ő írószobáját. (*Vadrózsák* I. 189.)

XXIII.

Ez a macska fekete.

Ez a macska, fekete, tratilatitan!	Tám az fejér jobbaeska, tratilatitan!
Tám az tejet megette. Tratilatitan!	Füle is hosszabbaeska Tratilatitan!
Ebszülte csúf macskája,	De az barna ravaszabb,
Be kopott a bundája! Tratilatitan!	A nyaka is vastagabb. Tratilatitan!

Hát a veres mit csinál? Tratilatitan!
 Egeret lés, sántikál. Tratilatitan!
 Nézze kend csak a tarkát,
 Mind feltartsa¹ a farkát. Tratilatitan!²

XXIV.

Oh a férfi, a férfi! . . .

1.

Oh, a férfi, a férfi! . . . a' ritka madár!
 Csak pénzre tekint, oh be' kár!
 Dús engem el nem vészen,
 Azt bizonyára hiszem.
 Elaszott koszorúm
 Majd a sírba' viszen.
 Mert a férfi, a férfi, a' ritka madár!
 Csak pénzre tekint, oh be' kár!

2.

Sok leány a huszonhatot meghaladja már:
 Még sem jön az, a kire vár.
 Dús engem el nem vészen,
 Azt bizonyára hiszem stb.

3.

Mert az arcz kecasei is hamar elmúlnak ám:
 Jól tudja magáról anyám . . .
 Dús engemet el nem vészen,
 Azt bizonyára hiszem:

¹ *Feltartja* helyett székelyesen.

² „Szomorú és vig dalok“ cz. gyűjteményből. A negyvenes évek táján írta össze S. M. „Vajda Anna kisasszony számára“ Újabbkori változata Krizánál: *Vadrózsák*. I. 162. 163.

Elaszott koszorúm
Majd a sírba viszem.
Mert a férfi, a férfi, a' ritka madár:
Csak pénzre tekint, — oh be' kár!¹

XXV.

Boldogságunkra mi kellene még.

1.	4.
Boldogságunkra mi kellene még? Egy szalmafedél is elég...	Egy ágyaeská talán majd elfér; Tükör oly szükséges, mint a kenyér. Egy ágy, egy tükör, Egy asztal, egy szekrény, Kis szoba, kis szék...
2.	5.
Egy szobában mi vígan lakunk, Abba egy pár széket rakunk, Kis szoba, kis szék...	Boldogságunkra mi kellene még.
Boldogságunkra mi kellene még? Egy szalmafedél is elég.	Négy ruha nékem elegendő, Elhez kell még vagy tíz zsebkendő.
3.	6.
Egy asztalkát is majd mi vegyünk, Egy szekrénybe ruhákat tegyünk. Egy asztal, egy szekrény, Kis szoba, kis szék...	Négy ruha, tíz kendő, Egy ágy, egy tükör, Egy asztal, egy szekrény, Kis szoba, kis szék...
Boldogságunkra mi kellene még.	Boldogságunkra mi kellene még.
	6.
	Egy pár gyűrű, ha szép! nem ártana, Egy aranyláncz is jól állana! Pár gyűrű, aranyláncz, Négy ruha, tíz kendő, Egy ágy, egy tükör, Egy asztal, egy szekrény, Kis szoba, kis szék...
	Boldogságunkra mi kellene még? Egy szalmafedél is elég! ²

¹ Valami színműből kerülhetett Vajda Anna kisasszony emlékkönyvébe. Azt „bizonyára“ elihetjük mi is, hogy a kiről ez ének szól, az sohasem ment férjhez; mert csak a — dúsra várt.

² A múlt század 30-as éveiben Toroczkón másolt énekgyűjteményből. Gitár mellett énekelgették. Kevésbé dallamos újabbkori változatát Ugocsából közli Abafi Lajos Székely Sándor „Tréfás népdalai“ közt. (*Magyar Könyvesház*. II. foly. 55. l.)

XXVI.

B ő j t i é n e k .

1.

A büszkeség miatt
Némely alig állhat.
Öltözete kaczer;
Feje egy pénzt nem ér.
Mindig feszesen jár;
Pedig bizony nagy kár!
Mert akár mit téssen:
Ő is csak hamv léssen.
Hamu, hamu, léssen!

2.

Minap hogy sétálék,
Hátul pengést hallék:
Hát egy szabólegény
Sarkantyúson s hetykén.
Felkiálték: „Szabó!
Meg ne rugjon az ló...¹
Sarkantyúddal oszolj:
Csak kecskén lovagolj!”
Hamvat, hamvat téssen!

3.

Egy asszonyt láttam én:
Pompás kalap fején.
Kérdem, hogy ő kiné?
Hát csak egy szakácsné.
Hord el kellemedet,
Konyhában a helyed!
Felfordult a világ:
Már ez is nagyra vág.
Hamvat, hamvat téssen!

4.

A farsáng elmúlt már.
Sok lánynak ez határ:²
Divatos öltözet,
Szabályos készület,

Van nyájas viselet:
Míg egy férjet csiphet.
De ha megkaphatja,
Holtig elnyaggtatja.
Hamvat, hamvat téssen.

5.

Itt láték egy asszonyt.
Amott egy kisasszonyt.
Azt mondják: oly szépek,
Mint a festett képek!
Nézd otthon kellemét:
Arczok merő festék;
Ruhával termetét
Párisban készítették.
Hamvat, hamvat téssen!

6.

Minap hogy kimentem,
Egy úr állt mellettem
Pomádés fejével,
Tarka nyakkendővel.
Nézeget ablakra,
Pislogat lányokra;
Pedig már vén legény:
Szürke hajú szegény.
Hamvat, hamvat téssen!

7.

Egy úrfi ment amott,
Kalpag-tolla logott
Fején s kérdem: ki a?
Hát: egy úr kocsissa!
Menj az istállóba,
Végy seprút markodba:
Ott van uraságod
És minden jószágod!
Hamvat, hamvat téssen!

¹ T. i. az a ló, melyért sarkantyúját felkötötte.

² A farsang lévén véghatára a lány céljának, vágyának, hogy t. i. férjhez mehessen.

8.

Mondok még egy leczkét,
Még pedig nem regét,
Melyre vigyázzatok,
Férfiak kik vagytok:
Mind csalfa a leány,
Hamis biz az, a hány!
Rád kacsingat szépen,
Mást szorongat kézen.
Hamvat, hamvat téssen!

¹ *Vajda Anna* emlékkönyvéből.

9.

Oh, de van még egyéb,
Az aranynál előbb,
Mely porrá nem lészen,
Mely hamvat nem téssen:
Hála és szeretet,
Haza és becsület!
E' porrá nem lészen,
E' hamvat nem téssen:
E' nem hamu lészen!¹

Közli: KANYARÓ FERENCZ.

Villani János és Máté krónikája.

(Első közlemény.)

A középkori olasz történetírók közül magyar történelmi szempontból is érdekes e két olasz történetírónak műve, mely Nagy Lajos olasz hadjáratáról is szól és a magyarok politikai intézményeit és hadi szokásait ismerteti. Nem lesz tehát érdektelen közelebbről megismerkednünk e történetírókkal, kiknek őseinkről becses feljegyzéseket köszönhetünk.

*

Az olasz *renaissance* szellemi életének fellendülése a többi irodalmi műfajokéval együtt a történetírás felvirágzását is maga után vonta. Hogy azonban a száraz krónikákból életteljes történetírás legyen, hosszú fejlődésre volt szükség. A mondák gyűjteménye régibb a történetírásnál, Dinot s a Villaniakat egész sereg krónikás előzte meg. Firenzének mondákkal teljes őstörténete bő anyagot szolgáltatott nekik. E mondák, legendák körül forgott krónikásainak képelete, ezeket írták le száraz rövidséggel krónikáikban. Mind e művek a középkor naiv hangú, száraz krónikáinak jellemvonásait tüntették fel. Erdemük a helyi hagyományok fentartásában áll, a nemzeti életet s koruk szellemét azonban nem tükrözik, mint a későbbi nagy klasszikus írók; nincs bennük kritika, tehát nem tudományos művek, nincs bennük kompozíció, tehát nem valódi irodalmi alkotások, hanem alapjai egy fejlő-, fényes történetirodalomnak. Mesterművek létrejöttét hosszas fejlődés, kínos tapogatózás készíti elő.

A XIII. század végén új irány kezd felküzdeni a történetírás terén is, az az irány, mely a klasszikus írók — Sallustius, Titus Livius, Paulus, Orosius s mások — nyomán haladva tért nyitott a szabadabb felfogásnak, mely nem elégedve meg a tények egyszerű lemásolásával, a művészi tökélyt is szem előtt tartotta s önálló alakításra, felfogásra törekedett, mely élvezetes, főleg pedig tanulságos olvasmányt kívánt nyújtani nemcsak a tudósnak, hanem a latin nyelvben járatlan nagy közönségnek is. Ezért a népnyelv, az *olasz* az újonnan fejlett próza-irodalom

közége. A toscanai próza-irodalom sorát a Ricordano s Giacotto *Malaspini* neve alatt ismert *Storie fiorentine* cz. krónika nyitja meg a XIII. sz. végéről (1294—99), hogy annak első mesteréül *Dino Compagni* emelkedjék ki „*Krónikájával saját korának eseményeiről*“ (1280—1312.),¹ az olasz próza egyik legnevezetesebb gyöngyével. Vele egyidőben írta krónikáját, a legnagyobbszerűt, melyet emberi kéz századok óta alkotott, az olasz krónikások fejedelme, *Villani János* s az ő meg a Dino munkássága a legtöbbet tett arra nézve, hogy a történelem tudakosságból tudományyá, száraz krónikából az élet életteljes mesterévé legyen.

Villani János Villano di Stoldo fia, vagyonos — báró Villani de Castel Pilonico néven ma is élő — firenzei polgárcsaládból született a XIII. sz. végszakában. Neje az előkelő, guelfpárti Pazzi család leánya volt. Irodalmi munkássága korának színvonalán álló műveltségéről tanuskodik. Családja hagyományait követve kereskedővé lőn s nagy útazásokat tett Italiában Franciaországban és Flandriában,² a hol huzamosabb ideig tartózkodott Brugesben, mint egy előkelő firenzei czég (compagnia) ügyvivője. Hazájába térve közmegelegedésre viselte a köztársaság legelőkelőbb tisztségeit. 1316-ban s 1321-ben prior, 1317-ben pénzügyi uffiziale volt. Egy volt azon „jó emberek“ (buoni uomini) közül, kiket — miként Dino is — oly szívesen helyeztél története előterébe, kik megteremtették s ezer veszély közt megvédelmezték a köztársaság szabadságát. Mint az előkelő Peruzzi-czég tagja rendezett anyagi viszonyai közt szabadon élhetett *Cronicaja* írásának, 1348-ban pestis okozta haláláig. Művét öcsese, Máté 11 könyvvel toldotta meg 1363 ig, az ő fia pedig Fülöp jogtudós még egy könyvet csatolt hozzá. „Vite d' uomini illustri fiorentini“ cz. művében pedig először tett kísérletet olasz irodalomtörténet írására.

Miként Dante s Dino, Villani is korszakalkotónak tartotta az emberiség történetében az 1300-ik évet, melynek eseményeiből meríti az ösztönzést, hogy megírja Firenzének, „*Róma* nemes leányá“ nak s röviden az egész világnak történetét. Egy városi monographiát akart írni, mely háttérével szinte egyfemes történelemmé szélesül. Dante „*Divina Commediá*“-jában. 1300. tavaszán száll alá Virgil karján a pokolba, Villani pedig kétszázévezred magával ott lévén a nagy századvégi jubilaris búcsún, „*Róma* szent városában, látva annak nagyszerű régiségeit, emlé-

¹ Dino Compagni Krónikáját magyar fordításban I. a. „*Középkori Krónikások*“ (szerkesztő dr. Gombos F. Albin) II. kötetében, Brassó, 1902. á. 3 k.

² 1304. szeptemberében IV. Fülöp monsimpeveri diadala után pár nappal „ott voltam a csatatéren s láttam az elesettek még akkor temetetlen tetemeit.“ VIII, 78.

keit és olvasva a rómaiak nagy tetteinek történetét Virgilius, Sallustius, Lucanus, Titus Livius, Valerius és Paulus Orosius s a történetírás más mestereinek leírásában, kik feljegyezték a rómaiak, sőt a világ más népeinek történetét úgy a kis, mint a nagy dolgokat, én példájuk követésére buzdultam, bár mint tanítvány nem lettem volna méltó ily nagy munkához. De megdölvén, hogy a mi városunk Firenze, Róma leánya s teremtménye emelkedésében nagy dolgokra van hivatva, illőnek tartottam e kötetbe, ez új Krónikába lejegyezni Firenze városának kezdetét s egész történetét, a mennyire rám nézve lehetséges volt azt összegyűjteni s kikutatni s Firenze belső történetét követve, a világ más emlékezetes dolgait is röviden megírni az Isten tetszésére, kinek kegyelmességében sokkal inkább bízva, mint szegényes tudásomban, fogtam az említett vállalkozásba. S így 1300-ban visszatérve Rómából, hozzáfogtam e könyv compillatiojához Isten s Szt.-János tiszteletére a mi városunknak, Firenzének ajánlva azt. (VIII. 56.)... Én, János firenzei polgár, tekintetbe véve e nemes városnak a jelenben elért nagyságát, illőnek tartottam leírva fentartani ezen annyira híres város eredetének, kedvező s kedvezőtlen változásainak s egész történetének emlékezetét; nem mintha képesnek érezném magam ily nagy munkára, hanem hogy anyagot nyújtsak utódainknak, hogy ne hanyagolják el a mi időnkben történt nevezetes események emlékezetét sem s hogy példát adjak a jövő nemzedékének a múlt változásairól, azok körülményeiről s okairól, hogy gyakorolják magukat az erényben, kerüljék a bűnöket, a balsorsot pedig viseljék erős lélekkel a mi köztársaságunk javára s fentartására. Én híven beszélem el e könyvben népies szerkezetben (*piano volgare*), hogy tudós s tudatlan haszonnal s élvezettel olvashassa s ha bármely részében hiány volna, a bölcsak javítására hagyom.“

A romokban heverő forumot szemlélve, határozta el, hogy a classicusok modorában történetet ír ő is, de nem a hanyatló Rómáról, hanem Róma leányáról, az emelkedő Firenzéről.¹ Egy dicső múlt emlékein s egy dicső jövő reményein építi fel Cronicáját. Ugyanazon hang, ugyanazon célokra törekvés, mely Dino Compagni bevezetésében nyilatkozik. Dino s Villani, valamint koruk más írói, tisztos, megnyugtató érzelmek keltésére törekcsenek az olvasóban. Villani művének is erkölcsi célzata van, a múlt példáit tanulságul s vezérlő fonalul állítani polgártársai elé; a fejezetek végén gyakorta kiemeli a levonható erkölcsi tanulságot. Egyazon hazának szeretete hatja át mindkét

¹ Dr. Márki Sándor: Átmenet a középkorból az újkorba.

író művét, de a míg a moralista Dino Firenze erkölcsi hanyatlásán búsul, Villani anyagi romlását fájlatja. A „Róma leánya“ kitétel, mely mindhárom nagy firenzei írónál előfordúl, nem csupán véletlen találkozás, egész politikai gondolkodás-módjuk solidaritása nyilatkozik benne.¹

Ez érintkező pontok mellett is Dino s Villani közt egy egész korszak áll; egy végződő kor, melynek hagyományait Villani összegyűjti s megszenteli s egy új kor, új világrenddel, új eszményekkel, mely felé fordul Dino reménye s várákozása. Dino az örök emberit keresi a középkor lovagjaiban, Villani a középkor szemüvegén nézi az ó-kor eseményeit is, bárókkal s hercegekkel népesíti a Cicero korabeli római senatust. — A Villani könyve valódi krónika, feudalis, egyházas, loyalis szellemű középkori krónika, jó 12 könyve addig terjed, a meddig szerzője élete s testvére, majd unoka-öccse ugyanazon elrendezés szerint folytathatják. Ellenben Dino kis terjedelmű könyve valódi história, előre kijelölt arányokkal, térben s időben megszabott határokkal, miként az ó-kor klasszikus történelmei vagy később a Cinquecento kommentárjai s historiái. — Dinonak a republicanus rendtelenségektől megcsömörlött lelke egy császárért rajong, Villani még hisz a republicanus kormányforma jóságában s jövőjében, pedig annak ideje az ő korában már mindenütt lejáráóban volt. Dino VII. Henrik jövetelében egy történelmi fejlődés befejezését, egy nagyszerű dráma utolsó felvonását látja s érzi, hogy egy sokáig érlelt s megírásra előkészített történelmi anyag elnyerte művészi arányait, úgy, hogy az események „többé nem hallgathatók el,“ Villani előtt a fehérek s feketék párt-harcza, Henrik császár története nem egyéb közönséges epizód-nál. Dino irányának művésziessége, felfogásának mélysége által felette áll Villaninak, ki tárgyának egyetemes jellege s a tények ismerete által mulja őt felül. Villani az egész világ eseményeiről kívánt egy pompázó krónikát írni, Dinot a hon szerencsétlensége készíté írásra, hogy emberiesebb érzelmeket s egyetértést keltsen fel polgártársaiban.

Villani a mellett, hogy szinte szolgálilag az időrendet követi, Firenzéből egyszerre Szíriába, Angliából Tuniszba ugrik. Dino mindig szem előtt tartja feladatát, tárgya egységét, s ha elhagyni kénytelen hazáját, soha sem téveszti szem elől tárgyát. Dino csak azt írja meg hitelesen, a mit maga is látott, Villaninak jó értesültsége van távoli eseményekről is.

Dino a fehérek bukását mondja el, Villani a feketék uralomra jutását. A legyőzöttek közt volt Dino s Dante, a győzők táborában a Villaniak, kik azon közönyös nyugalommal beszélnek, melylyel egy szótárt szokás szerkeszteni. Dino törrel,

¹ Dr. Lánzy Gyula: Történelmi kor- és jellemrajzok (Budapest, 1890.)

szíve vérével írja történetét, melyet valósággal átérez, melyben él, Villani szemléli, elbeszéli nyugodtan, komoly részrehajlatlansággal, mintha kívül állna rajtuk, még ha köztük él s részeseük is. A ki felszínen mozog, olvassa Villanit; a ki a kor jellemével, belső életével, a szenvedélyek harczával — melyből erednek a tettek — akar megismerkedni, olvassa Dinot.¹

Azon csodás 32 év belső történetére, — mely az ifjú köztársaságot az Arno vidék Athenjává fejlesztette — Dino illetékesebb, mint Villani, ki ez évek jó részét mint gyermek élte át, más részét honától távol töltötte; a városon kívül történt dolgokat azonban itt is Villani tudja jobban. Dino bővebb a tárgyban, Villani a szavakban. Dino művének megvan tárgyi s kronologiai és sajátos világnézetéből eredő egysége, mely az összes emberi cselekedeteknek egy felső uralkodó elv alá rendeléséből ered, minő egységet a krónika alig ismer. A tulajdonképeni krónikában az időrend az egyetlen összekötő s rendező fonal, a mi az előadás egységét illeti, azt a folytonos változatosság egészen háttérbe szorítja. Firenzének a többi fölött tulnyomó története inkább csak középpontot ad a műnek. Lehet ugyan a középkori krónikában is valami egységet felismerni a vallásos felfogásban, mely az isteni akarat nyilatkozását látja az emberi cselekedetekben. E tekintetben szinte páratlan Villani Jánosnak a 12-ik könyvében a szerző halála miatt ugyan félbe szakadt műve, melynek utolsó soraiban mindazonáltal a mű menetének megfelelő befejezése van, mely vallásos gondolon alapúl, a mennyiben a bibliai nyelvzavaron kezdve Jézus jóslatai alapján a világ végének előérzetével végzi. S ha nem tudnók, hogy épen e pontnál a halál ragadta ki a szerző kezéből a tollat, azt hihetnók, hogy Villani műve nagy tömegének a maga módja szerint egy vallásos kompozíció egységét akarta megadni. Oly egységet, mely a középkor más szellemi termékeinek és sajátja s mely bizonyos mértékben a „Divina Commedia“ felett is uralkodik s azon jellemvonásai közül való, melyek megkülönböztetik a klasszikus irodalom termékeitől.¹

Máténál ezen — úgyszólván — egységesítő elv nem kevésbbé szembetűnő, mint Jánosnál; elég elolvasni szép előszavainak — melyekkel 11 könyvének mindenikét bevezeti — elsejét, melyet *Capponi*² nem habozik történetbölcséletnek nevezni, „még pedig a javából.“

Villani egész munkáján végig vonúl s annak némi egységet kölcsönöz szigorú vallásos világnézete, mely az emberiség

¹ Del Lungo Izidor: Dino Compagni e la sua Cronica, 3 k. Firenze, 1887. I. 918. l.

² Gino Capponi marchese: Storia della repubblica di Firenze, I. 578.

történelmét az isteni akarat kifolyásának tekinti. Isten intéző kezét látja mindenütt, minden úgy történik, a mit Isten eleve akarja, *come piacque a Dio*. „Emberi észs haderő nem változtat Isten rendelésén.“ (VII. 57.). Isten sujtó karja megpróbáltatás a jókra, büntetése a gonoszoknak. „Isten ítélete igazságosan büntet s jutalmaz, bár olykor késlekedik s előttünk rejtve van is.“ (VII. 92.). Minden szerencsétlenségénél rögtön kérdi ki s miként idézte fel Isten haragját. A sikertelenségben is inkább az isteni akarat teljesülését, mint a megfontolatlanlás vagy elhamarkodás következményét látja. Ezt tanúsítja leggyakrabban idézett közmondása: *A cui Iddio vuole male, gli toglie il senno e' accorgimento,*¹ a kit Isten verni akar, elveszi az eszt. Isten nemcsak büntet, nemcsak próbára teszi az embereket, hanem óv is bizonyos csodák által.²

A rendkívüli események bekövetkezését többnyire csodák jósolják meg. Napfogyatkozás, üstökös, véreső, földrengés, áradások stb. nélkül nagybbszerű esemény nem is mehet végbe. A csodaszzerű iránt ép oly fogékony, mint a középkor bármely más krónikása. Nagyon szereti a csodás vonásokkal telt legendákat, melyeket a belső meggyőződés közvetlenségével ad elő. Mindamelllett nagy igazságtalanság volna azt állítani, hogy Villani babonás hittel csupán a természetfeletti jelenségekben keresi s találja az események mozgó okait. „Az okos embernek nem kell minden jóslatnak vagy az asztrológusok minden szavának hitelt adnia, mert hazudnak s kétértelműen beszélnek... valóban nagy dőreség efféle jóslatokban hinni.“ (VII. 31.)³ Tudja s kiemeli, hogy az isteni gondviselés mellett emberi tényezők⁴ is szerepelnek, melyeket egy oktató célzattal írt történelmi műben — a minőnek a bevezetés tanúsága szerint krónikáját szánta — kicsinyelni vagy éppen mellőzni nem szabad. Azért gondosan összegyűjti az összefüggő esemény-szálakat, kutatja s kimutatja a cselekvés indító okait, melyeket részint a viszonyokban, részint a szereplők jellemében talál fel.

A történetíró alaposága egyfelől a források lelkiismeretes megválasztásában, másrészt azoknak józan kritikai felhasználásában, a hely s idő, a mellék körülmények ismeretében áll. Az

¹ Pl. VI. 79., VII. 7. VIII., 56., 72.

² Lehetetlen nagyobb ellentétet elképzelni, mint a mely Villani naiv hite s Machiavelli veséig ható oknyomozása közt van. Pedig mindkettő ugyanazon város történetírói voltak. Csakhogy Villaniban a renaissance-kor legelejének, Machiavelliiben végszakának szelleme szólt meg.

³ „Mert a csillagok constellatioja nem szükségyszerű, sem az emberek szabadakarátát, sem Isten elhatározását meg nem szorítja, hanem az emberek erényei és bűnei szerint alakúl“ (III. 1.).

⁴ „Azt mondják, hogy Montefeltro Guido gróf forlii győzelme (1282.) valami babonáság következménye volt, de én inkább hiszem, hogy diadalát hadi ismereteinek köszönhette.“ (VII. 81.).

adatok összegyűjtésében Villani fáradhatatlan volt, a rendelkezésére álló forrásokat alaposan kihasználta. Igen jellemző szellemének kutató irányára, hogy a legnagyobb lelkiismeretességgel említi fel a forrásokat, melyek segítségével nagyszabású művét megalkotta.¹

A történeti igazság felderítéséhez a tények józan kritikája szükséges. E részben nem oly szerencsés. Mert jóllehet az egyes adatokat sokszor összehasonlítja s eltérés esetén saját itéletével pótolja, jóllehet töle telhetőleg megbírálja adatait, jóllehet van érzéke a történeti igazság iránt, mégis sok hibát követ el, tényeket s datumokat összezavar,² sok nevet elferdítve ad és főleg az ősidők tárgyalásánál sok mesét vegyít előadásába. De az ő korában a történeti kritika még gyermekkorát élte, szertelen s csodás mesékben gyönyörködött a világ.

Míg Dino munkája a krónikából a históriába vezet át, Villani műve még minden tekintetben krónika. Elbeszélő módjában s az események rendezésében még egészen középkori krónikás; előtte az időrend³ az egyetlen kapocs az események közt, a legkülönbébb, térben s időben távol eső esemény-szalakat fűzi össze s egyikről a másokra tér át; nem egyszer épen a kifejlésnél kénytelen félbeszakítani az események fonalát, hogy egy más, időközben tovajátszódtott tényt mondjon el.⁴ Mindezen

¹ Forrásaiként említve: Homerus, Virgilius (I. 43.). Vita di San Giovan Gualberti, Ovidius, Dares Phrigius (I. 14.). a „történet mestere“ Titus Livius (I. 24. 41.) Sallustius „Catellinarius“ (I. 32.) Libro del Conquisto d' Oltremare, Grandes Croniques de France (III. 3.), Lucanus (I. 39.), Paulus Orosius (I. 43.), a salisburyi kolostor évkönyvei (I. 25.), Ramanzi dei Brettoni (II. 4.) Vita di San Miniato (I. 57.), Cronica Martiniana (I. 59., II. 4., II. 24.), Guiscard Róbert Crónicája (IV. 19.), „A ki bővebben akarja tudni a gótok történetét, nézze meg a könyvet, mely így kezdődik: Gothorum antiquissimi etc. (II. 6.), Haithon örmény herceg könyve a tatárjárásról (V. 29., VIII. 35.), Marco Polo utleírása (V. 29., VIII. 35.), II. Frigyes története (II. 17.). Szóbeli közlésre hivatkozik (V. 19., II. 54. stb.). „Kereskedő polgártársaink mondták, kik az időben Acriban voltak“ (VII. 145.). „Ne csodálkozzék az olvasó, hogy 200,000 lovas tatárt írok, mert ez igaz, a mit egy polgártársunktól s szomszédunktól tudom a Bastariak házából, ki gyermekségétől a khán udvarában nevelkedett s más tatárokkal együtt követként jött onnét a pápához s más keresztyén fejedelmekhez s ez bizonyította s mondta nekünk.“ (VIII. 35.) stb.

² Így pl. elveti az Uberti családnak Catilinától való leszármazását, mert az „hiteles krónikákból nem igazolható.“ (I. 41.)

³ Így pl. Atila hún s Totila keleti gót királyt minduntalan felcseréli következetesen az utóbbit nevezvén „Flagellum Dei“-nek, „kinél kegyetlenebb s hatalmasabb tirannus nem volt“.

⁴ „Immár hozzáfogunk az Ur esztendei szerint követve az idők rendjét, hogy annál világosabban álljanak előttünk a múlt eseményei.“ (IV. 18.)

⁵ Szükségesnek tartja a mentegetődzést, ha a tárgy összefüggés kedvéért megzavarja az időrendet: „Senki se csodálkozzék azon, hogy Henrik történetét egyfolytában adtuk elő“ (IX. 53.).

eseményeket Firenze története, mint középpont körül csoportosítja, a honnap kiindúl, a hova minduntalan visszatér: hiszen szerinte „a keresztény világ nevezeteseb eseményei valami módon összehatásban vannak Firenze dolgaival“ (V. 19.).

Firenze története elbeszélésének magva, de emellett nem riad vissza a világtörténelem eseményeitől sem. Főleg Italia, Angol- s Németország meg a Kelet köti le a szerző állandó figyelmét, minélfogva *Franco Sacchetti* nem vonakodik a Villani krónikát az egész világ krónikájának nevezni. Azonban egy egyetemes összefoglaló mű megírására Villaninál hiányzott a világtörténeti felfogás s egy krónikaszerkezet keretében az nem is volt lehetséges. Még műve nagy terjedelme sem elég tágas, hogy elmélyedjen a távol idők homályában s hogy összegyűjtse azt a kevés biztos adatot és sok mondát, melyek Firenze őskorát borítják. Saját kora tárgyalásánál azonban mindinkább kidomborúl művének egyetemes jellege, mely egyrészt a szerző világlátottságát, összefoglaló erejét tanusítja, másfelől érezteti művének római inspiratióját. Sallustius, Livius stb. tanítványának mondja magát, követésüknek azonban — legalább irányában — semmi nyoma. Távol attól, hogy tudományosan, sőt grammatikailag képzett ember lett volna, egyszerű s ékesség nélküli előadása alatt egy hatalmas kutató s elemző értelem megfigyelései lappangnak. Szókötése természetes, irányában semmi felesleges túlterheltség, semmi a mi erőltetettségre vagy mesterkedléstegre mutatna. Könnyedség, hatáshajhászást kerülő, vonzó természetesség és világosság ömlenek el az egész munkán; néha azonban terjengőssé lesz, különös mondatszerkezeteket használ, kísérletet tesz körmondatok szerkesztésére, de hirtelen abbahagyja s megszokott kifejezés-módjára tér át. Irányában néhol gallicismusokat fedeztek fel, francia nyelvismeretének tanúságául többször idéz francia nyelven, amit azonban nem mulaszt el rögtön anyanyelvére fordítani.

Előadásmódjának illusztrálására szolgáljon a firenzei guelf s ghibellin párt keletkezéséről szóló elbeszélése (V. 38.): „Krisztus 1215-ik évében Bondalmonti de Bondalmonte házassági ígéretet tett egy kisasszonynak az Amideiknek, tisztelt és nemes városiaknak családjából; nemsokára ezután a nevezett Bondalmonti úr, aki igen ügyes és szép lovag volt, a városon lovagolt keresztül, midőn egy úrnő a Donatiak házából megszólítja őt s erősen gáncsolá jegyesét, mint a ki nem szép s nem méltó hozzá, mondván: „ezt a lányomat tartottam fenn számodra;“ ő megnézte a leányt; nagyon szép volt és per subsidio diaboli

¹ Serie de' testi di lingua, 329-ik lap. Livorno. 1873.

rögtön lebilineseltette általa, eljegyezte s nőül vette; e dologra az előbb eljegyzett nő rokonsága összegyülekezve és a Buondalmonttól vett gyalázatot fájlalva, oly átkos haragra gyultak, melyből egész Firenzére megoszlás s romlás származott, mert a legelőkelőbb nemes családok közül többen összeesküdtek, hogy a szenvedett méltatlanságért való bosszúból megszégyenítik a nevezett Buondalmontit. S a mint azon tanakodtak, mi módon sértenék, verjék meg vagy sebesítsék meg, Mosca de' Lamberti kimondta az átkos szót: legjobb tanácsadó a tett (cosa fatta capo ha), azaz, hogy öljék meg; és így történt; húsvét első napjának reggelén összegyülekeztek az Amideik házába a Santo Stefano mellett s midőn a nevezett Buondalmonti gyönyörűen felöltözve tiszta fehér új ruhába, fehér paripán a túlpartról jövet a Ponte Vecchio innenső oldalára ért, éppen azon oszlop lábához, melyen Mars szobra vala, Schiatta degli Uberti, Mosca Lamberti és Lambertuccio az Amideik közül Buondalmonte urat lerántották lováról, rárohantak s megsebeztek és Oderigo Fifanti felszaggatta ereit, mire meghalt... És Buondalmonti úr halála volt kezdete Firenzében az átkozott guelf és ghibellin pártoskodásnak. Az egész Firenze megoszlott; egy részük a Buondalmontiakkal tartott, akik a guelf pártra álltak és annak fejei voltak, más részük pedig az Ubertiekhez állt, akik a ghibellinek fejei voltak.“¹

¹ V. ö. Dino Compagni I. 2, Machiavelli: Stor. fior. II. 3, Dante: Pokol XXVIII. 106.

IRODALMI SZEMLE.

Egy XVII. századbéli kereskedő élete.

Kerekes György: Nemes Almásy István kassai kereskedő és bíró üzleti, köz- és családi élete 1573—1635. Kereskedelemtörténeti egyedírat. Budapest. A „Magyar Gazdaságtört. Szemle“ kiadása, 1902. 8r. 182 lap. Ára 5 korona.

Az Almásyak nevét történetírásunk idáig alig emlegette. Most egyszerre két külön könyv foglalkozik velük. Az egyik „A zsatányi és törökszentmiklósi Almásy grófok“ című díszes munka, melyet 4r. 148 lapon remek műmellékletekkel, pazarul fényes kötetben gróf *Almásy* Dénes adott ki, de kéziratképen, s így e helyütt, bár alaposan átolvastam, nem foglalkozhatom vele. Kiadója a család tagjai s azok barátai számára kevés példányban, de annál díszesebben nyomatta ki „a kegyeletnek ezt a könyvét, melyet ezer hálával szentel azon férfinak (gróf Almásy Kálmán) emlékének, kinek jóságos atyai vonásai eltörülhetetlenül élnek emlékében“.

A másik csak egyszerű füzet, melyet szerzője, *Kerekes* György, kereskedelemtörténeti monographia gyanánt adott ki nemes (de az előbbiekkal nem is rokon) Almásy István kassai kereskedő üzleti-, köz- és családi életéről. Egyszerűbb köntösben történetirodalmunknak egy új iránya alig léphetne előnkbe. Demokratikus korunkban új irányt jelent, hogy akadt végtére valaki, a ki a királyi paloták, főuri várkastélyok, székesegyházak boltozatai alól egy régi kereskedő boltozatos üzletébe és tárházába vezet bennünket és „leszáll egy város falai közé, megtekinti annak szervezetét, igazgatását, megfigyeli a kisemberek mindennapi fáradalmait, küzdelmét, örömét, bánatát, nemes törekvését, bűneit“. Szerző, a ki keresk. iskolák számára immár második kiadásban adta ki egyetemes történelmét és a kereskedelem történetét, elég illetékes arra, hogy ezen a szokatlan úton kalaúznunk legyen; s minden nemzet kereskedelméről tájékoztatva lévén, egy XVII. századbéli tősgyökeres magyar ember kereskedését apróra megismertesse velünk.

Almásy István, István és Kaszás Katalin fia, 1573. táján született; Debreczenben Böszörményi Nagy Imre deákja (üzlet-, vagy könyvvezetője) volt; 1597. decz. 11-én gazdájával együtt Kassa

városától kért polgárjogot s ezt megnyervén, 1599-ben feleségül vette Nagy Imre leányát, Zsófiát. Apósa halála után 1601-ben önálló üzletet nyitott Kassán s azt tizenöt esztendeig szerencsésen vezette. Forgalmának nagyságát mutatja, hogy Bécsben egyszerre 15—16,000 frt ára bevásárlásokat tehetett. Kassa város már 1606-ban bevásárltatta a centumpaterek, 1607-ben pedig a tanácsosok közé s ezt a tisztséget mindhalálíg viselte. Közben háromszor volt bíró, ugyanannyiszor országgyűlési követ és igen sokszor gróf, vagyis a város jószágainak felügyelője. Érdemeinek elismerése végett II. Ferdinánd már 1625. okt. 24. nemességgel és czímerrel (kardot tartó álló oroslánál) tüntette ki. Abaujvármegye pedig táblabírónak választotta meg. 1627-től fogva gyakran betegeskedett; ekkor tájban vesztette el feleségét, 1631-ben pedig egyetlen fiát is, kinek tanulságos életrajzát a 147—155. lapon olvashatjuk. Maga Almásy István 1635. június 15—20. közt hunyt el. Vagyonát Törös Péter két fia s más rokonok örökölték.

Vallásos, jó magyar ember, gyöngéd családapa, megbízható, becsületes, munkás és takarékos polgár volt. Boltjában akkori szokás szerint (a mit még bécsi nagykereskedők is követtek) vegyesen tartott rőfös-, fűszer-, papíros- és vasárúkat. Keresés nagy részletességgel sorolja föl mindenféle árúczikkeit, a posztóknak, selyem-, bársonyszöveteknek stb. legkülönbözőbb neveit. Ezek még *Radvánszky* bárónak a magyar családi életről írt nagybecsű könyve után is tartalmaznak új részleteket s a művelődéstörténet írójának s a nyelvktutatónak figyelmét egyaránt megérdemlik. Az árúczikkeket nagyon szárazon és a részletekben nem hibátlanul, de nagyon tanulságosan a következőkép osztályozza: Ruhaneműek, lábbeliek, varró-és apró ruházati czikkek, ágyneműek, háziesszközök, fegyverek, fűszerek, déligyümölcsök, könyvek, kártyák, papírosneműek. Ösmerteti Almásynak 1600—2. évi üzleti könyveit, bevásárlásai érdekében tett s a közlekedés nehézségeit nagyon jellemző útjait. A kereskedőket különösen érdekelteti, Almásy nagykereskedésében miként történt a számlák kiegyenlítése, a csomagolás, milyenek voltak az árak, a mértékek s mik voltak a bevásárlási források. Sajnos, kereskedőink akkor sem hazai czikkeket árultak, hanem külföldieket közvetítettek, forgattak.

Almásy különben már mint kereskedő is foglalkozott föld- és szőlőműveléssel; Kassán házakat szerzett s vagyonát pénzkölcsönzéssel is növelte. 1597—1627. közt különböző adósainak javaira a várostól 17 esetben kért tilalmat (arestatiót). Érdekesek az országgyűlési követségeiről közlött részletek is (88—93. l.), bár kevés adalékot szolgáltatnak a városok országgyűlési szerepléséhez és inkább csak magukat a követeket jellemzik. Sokkal tanulságosabb Kassa közigazgatásának s benne Almásy bíróságának és grófságának (a 28 jobbágyközségből álló városi uradalom felügyelőségének)

ismertetése. Almásy bíróságában (1627.) mondta ki a tanács, hogy prókátort nem éreszt maga elé, mert a prókátor belekapaszkodik az ügyes-bajos ember szavába s új pört csinál belőle; adja elő dolgát mindenki úgy, a hogy tudja. A város jegyzőkönyvét mostantól fogva magyarul vezették, a német tábornokkal tolmács útján érintkeztek; még a tót (lutheranus) pap sem tudott tótul prédikálni, hanem írásból olvasott; a miből különben egy kis nemzetiségi villongás származott. 1629-ben meghagyták, hogy 45 dénárért már ó-bort mérjenek, „mivel a városban sok beteges ember van“. Egyes iparágak művelői időnkint már akkor valóságos országos congressusokat tartottak, pl. 1629-ben a süvegesek Nagyszombatban; Dukla és Jaszló nagy borkereskedő telepei pedig kicsiben önálló jellegűek voltak, „mint a Hansa londoni Aczél-udvara és a nisninovgorodi Olai-udvar“. Ebben, azt hiszem, van egy kis túlzás és a hasonlat annyiban sem talál, hogy a Hansa londoni Aczél-udvarát Erzsébet királyné épen Almásy kassai életének kezdetén (1598.) csukatta be. Ilyen túlzásnak látszik az is (163. l.), hogy akkor messzebb volt Pozsony és Szalakasz (?) Kassától, mint Amerikától; mert hiszen Kerekes fentebb már kimutatta, hogy 4—5 nap alatt hír érkezhett onnan. Nagyon érdekesek egyes régi szokások; pl. hogy Oláh Jánost odakötötték az általa megölt legény koporsójához; a miből különben — Almásy szerint (137. l.) — jó nem következhetik. „Meggáthatja a város, mert Wittenberga csak egy kis dologért veszté el szabadságát“. Ezt szerzőnk meg nem magyarázza; de Almásy talán azt érti, hogy a mühlbergi csata és Wittemberg hódolata után a fejedelmek hiában kértek kegyelmet V. Károlytól János Frigyes számára: országáról s méltóságáról le kellett mondania, ha pünkösdkor spanyol nemesektől vitt baldachin alatt jelenhetett is meg Wittenbergben! (Bezold, Deutsche Reformation, 790.) — Az Almásy fiáról írt fejezet különösen azon idők iskolai és patvarista életét tünteti fel.

Kerekes helyenként, legszívesebben *Simplicissimus* nyomán, tanulságos korrajzokat ad, s kiterjeszkedik Kassa városának régibb kereskedelmi életére és egyéb viszonyaira is, egy életrajz. keretéhez képest néhol elég bőven. Azonban nincs egyetlen adata sem, a mely nem tartoznék a tárgyhoz s a miből tanulságot nem meríthetünk. Majdnem kizárólag eredeti forrásokból dolgozott s oly sok adatot használt föl, hogy — aránylag szűk térre szorítva — az előadás és irály szépségére, vonzó olvasmányra nem is törekedhetett. Vannak ugyan lendületes helyei, de inkább egyszerű, vázlatos, majdnem krónikás előadást nyújtott, hogy így mentül több beces adatot mutathasson be. Ő maga, vagy más ennek nyomán kitűnő történeti tanulmányt írhatna; most azonban még nem a nagy-, hanem a szakközönséget tartotta szem előtt. Az első példát irodalmunkban, tudtommal, csakugyan ő adta, keresk. ügyiratok száraz adataiból nem-

csak történelmi, hanem egyúttal kereskedelmi szakértelemmel hogyan lehet egy XVII. századbéli kereskedő alapvonásait megrajzolni, sőt valamennyire színezni is. Szorgalmától és lelkesedésétől, egyúttal azonban ítéletének erősödésétől ezen a téren még sokat remélhetünk.

Márki Sándor.

Szilágy vármegye monographiája.

Szilágyvármegye törvényhatósági bizottságának megbízásából írta *Dr. Petri Mór.* — Kiadja Szilágy vármegye közönsége. 1902. III. kötet. 8° 751 l. IV. kötet. 8° 858 l.

Szilágyvármegye monographiájának dr. Petri Mórtól írott III. és IV. kötete a megye területén levő községek történetét adja elő betűrendben. Körülbelül 375 községről van szó a két vaskos kötetben, a melyekre vonatkozó anyag összegyűjtése kétségkívül csak szorgalmas munka gyümölcse lehet, melynek a specialis helyi érdeken kívül annyiban általános magyar történelmi jelentősége is van, a mennyiben a részletek adják meg az alapot általános történelmi tények, törvények, elméletek megállapítására. Így pl. a helységnevekből következtetni lehet a helység keletkezésének körülményeire, vagy esetleg a valamikor ott lakott népfajra stb., mint azt többek között, Thury József is tette az avar-székely kapcsolat kimutatásánál. Épen azért kívánatos, hogy egy megye monographusa kritikával dolgozzék; ne fogadjon el népetimológiákat történelmi adatok gyanánt és óvatosan járjon el akkor is, midőn a pusztán csak az oklevelekben fenmaradt helységneveket magyarázza.

Petri Mórnak nagy szorgalommal és tudással összeállított műve e tekintetben tudományos színvonalon áll ugyan, de néhány megjegyzésünket még sem hallgathatjuk el, épen a fentebb mondottakból kifolyólag. Így pl. *Tasnád-Szarvad* történetének elmondásánál a község nevére vonatkozólag a következő magyarázatot adja, jobbra Kandra Kabosra támaszkodva: A Várad Regestrumban említett Sorloud = Scerhet, Zerbeth = Szerhet. Szerhet pedig, Pesty Frigyes szerint, „hajdan falu Zarándmegyében és zarándi várföld... Gyula határában“, — s ebből Petri azt a következtetést hozza le, hogy „bizonynyal Tasnád-Szarvad lappang alatta.“ (IV. k. 408. l.). Pedig Petri néhány sorral alább már említi IV. László 1279-ben kelt okiratát, melyben előfordul a külsőszolnoki Zaward, mely alakban könnyű felismerni Szarvadot. Kandra magyarázatát kritikával kellett volna megvizsgálnia, annál is inkább, mert a Várad Regestrum és IV. László említett okirata közt alig volt félszázadnyi idő; miből lehetne tehát megértenünk a névnek alaki különbségét ily rövid időköz mellett! — Különös, sőt furesa névmagyarázat a *Vaskapu* nevű helységé is, midőn azt írja: „Itt, Magyarország és Erdély

határszélén, vaskapu állt.“ (IV. k. 768. l.). Tehát zár és kulcs választotta el egymástól Magyarországot és Erdélyt!

Szerény véleményünk szerint még egy ilyen részletekbe menő monographiában nincs helye annak, hogy egyik-másik helység leírásánál felsorolja annak jelenlegi utczáit, mint pl. Brédnél (III. 177.), Csizérnél (III. 239.) stb., — részint, mert az utcanevek folytonosan változnak, s másrészt, mert különösebb fontosságuk amúgy sinez, legalább is túlnyomó részüket illetőleg. Azt is szerettük volna, ha a községek és földesuraik kölcsönös viszonyát, mert általában véve ennek a viszornak elmondása a helységek története, helylyel-közzel, jobban kidomborította volna; sokszor csak száraz, kronológiai felsorolását kapjuk a földesurak neveinek, vagy pedig rövid regestáit zálog, donationalis leveleiknek, a mennyiben azok a községgel valami vonatkozásban vannak. Így azután a vaskos kötetek unalmasakká válnak. Az sem ártott volna, ha a földesurak gyakori változásánál az okra is kiterjeszkedett volna; ez által esetleg néhány gazdaság- és jogtörténeti adalékot nyújtott volna; mint pl. *Csaholy* községnél, hol megemlíthette volna, hogy Csaholy és Csaholy Gáspár néhány más birtoka I. Ferdinánd adománya útján jutott Báthori András birtokába, azért, mert Csaholy Gáspár a sodomitaság miatt „in crimen infidelitatis“ esett.

A felsorolt néhány megjegyzésünkkel korántsem akarjuk a nagy munka értékét kisebbiteni, mely mindenesetre nagyobb lenne, ha szerző ítéleteiben önállóbb, s mások tekintélyéhez annyira ragaszkodó nem lett volna. Azonban így is elismerés illeti a szerzőt hatalmas monographiája újabb két kötetéért, melyet még kettő fog követni és befejezni a vm. családok történetéről.

Dr. Lukinich Imre.

Farkas Imre újabb versei.

Farkas Imre „Volt egyszer egy leány“ cz. újabb verskötetét rokonszenvvel fogadta a sajtó és a közönség is.

A történet maga nem új: az elvesztett kedves mindig szívfdáldalmat okoz. A magára maradt szerelem pedig a legtöbbször ékes rímekben mondja el fájdmát. Azután idővel s az önbizalom erősödésével tán begyógyúl a seb is. Az emlék persze megmarad és él: fájó öröm az. Öröm, mert ideig-óráig a lány szerelmet mutatott; fájdalom, mert vége lett. A keret tehát eléggé ismeretes: hűtlen leány, csalódott ifjú poéta.

Hogy ezt az ismeretes háttért szívnek-észnek tetszően valaki újra berajzolja, ahhoz valami megkapó szín, *eredetiség* kell. Ezt az eredetiséget, ezt az új színt nélkülozi a Farkas köteté. Nélkülozi pedig azért, mert az érzés, melyből dalai fakadtak, nem mély. Fáj-

dalmának kitörései, a hűtlenség miatt való vergődések hangja épen olyan, mint a keret: a régi. Megható s tetszetős valamennyi, de sehosem annyira erőteljes az író, hogy tanulmányaitól szabadúlni s hangulatát azoktól függetlenül kifejezni tudná. Prózának is száraz mindjárt az 1. cz. dal. S ezt mondhatni el a 7., 21. sz. dalokról s az Imádság, Két szív cz. mesékről is. Az említettekben különösen, de általában véve mindenütt hideg nyugalom nehezedik az író pennájára, mert jó nyelvérzéke nagyon vigyáz arra, hogy minden mondat, minden kifejezés csínnal s pallérozottan szóljon az olvasóhoz. Ez a tanultság mindenesetre érdem. Érdem kivált ma s kivált fiatal íróembertől. S azt gondolom, hogy a rokonszenves fogadásnak az érzés, a helyzet rokonszenves volta mellett épen ez a pallérozott, síma s nagy gonddal megművelt nyelvezet az oka. Annyi bizonyos, hogy — eltekintve a mértékelés gyöngéitől — a versek megjelenése, külseje fegyelmzettséget s jó nyelvérzéket mutat.

A tanulmányok hatása tehát 1. a dicséretre méltó nyelv, 2. az érzések féken tartása s ennek következtében szárazság. Van azonban hatása a versek tartalmi szerkezetére is. Ebben, a hol nem akar valami nehéz formában csillogót alkotni, sok művészetet érvényesít. De nagyon szereti a rövidre szabott s furfangos összeállítás s itt ázután többször nagyokat botlik. A 6., 8. sz. dalok, Ugy-e Jani?, Tragédia, Kivánság, Szerelem, vagy, mert a rövidségért mindent félrelökött, vagy, mert nagyon finom csattanót akart adni, torz szerkezetek. Két alany van bennük: a lány s maga az író. De sokat, kelleténél többet mond a lányról is, magáról is. Más szóval az érzelem, a hangulat egysége tönkre van téve azzal, hogy azokat az előzményeket, a melyek benne bizonyos hangulatot keltettek, nem adja elő elég szabatosan; de tönkre van téve azzal, hogy az előzmények nem igyekeznek összeszaladni a csattanó mozzanat felé s kivált azzal, hogy a csattanó, a maga hangulata épen annyi szót vesz igénybe, mint az előkészítő rész. A szerkezetbeli fordulatosság s a rövidség nagy erénye Szaboleska régebbi költeményeinek. Csak hogy ott oly művészettel van elhelyezve minden szó s előkészítve minden körülmény, hogy a hatásos fordulat merészsége — a legkönnyebb természetesség.

Ennek a hatásos fordulatnak szép példája a Szaboleska öngyilkosok cz. verse. Az van benne, hogy a tudósok az öngyilkost fölbonzolják s alaposan megvizsgálva következtetnek az öngyilkosság okára az agyból, a tüdőből stb. aprólékosabb jelenségből (szerintök aprólékos), csak a szívét nem vizsgálják meg. Erre az igazán mérész és szellemes fordulatú versre Farkas feleletet írt a két szícz.-ben. Hanem nincs köszönet benne. Az ő tudósa helyreüti a hibát. Csak a szívet vizsgálja. S a vizsgálat eredménye — hosszú próza s a mellett még egy kicsit naiv is, mert olyan visszakövetkeztetése-

ket, a milyeneket Farkas tesz, lehetetlenség valószínűnek venni. Szaboleskának erénye, a mit nem mond; Farkasnak meg épen ez a tévedése. Nincs nála költőiség.

Van azonban Farkasnak is két szép verse: a 18. sz. dal (igazi mély megfigyelésben a maga fájdalma) s a Madár cz. E két vers igazi gyöngy. Fájdalom, hogy társuk nem igen akad. A Hóvirág cz. dramolett is ismeretes romantikus szertelenség.

Mindent összevetve: Farkasban erősebb a tanulmány, mint a költői erő; több a sikerben a szorgalom s a fegyelmezettség, mint az eredmény.

A kötetet a debreczeni Csokonai-Kör adta ki.

Kristóf György.

KÜLÖNFÉLÉK.

Adalék Balassa Bálint életéhez. Az alább közlendő adaléknak az ad értéket, hogy a XVI. század e legkiválóbb irodalmi alakja életének egyik kevésbé ismert szakára vet világot, arra az időre, melyet bujdosásban töltött, 1589-től 1593-ig. Legújabb monografusa szerint adataink ez évekről szórványosak; még költészetében sem igen akadunk oly részletekre, melyekből életviszonyaira következtethetnénk, s így örömmel kell fogadnunk minden adatot, mely Balassa életének szóbanforgó korára vonatkozik.

Az adalék Balassának Zamoiski János lengyelországi kancellárhoz intézett sajátkezű levele, melyből látható, hogy Balassát még lengyelországi tartózkodása alatt is foglalkoztatta a törökök ellen való háboruszkodás, melyre Zamoiski felszólalásának engedve, hajlandó magyar zsoldosokat fogadni. A levél a következőképen szól:

„Illustrissime Domine, mihi observandissime. Perpetua servitia mea Vestrae Illustrissimae Dominationi commendo.

Antequam humanissimae Vestrae Illustrissimae Dominationis litterae a Magnifico Domino Francisco Vesselenio mihi redditae fuissent, iam et ab Illustrissimo Cardinali Bathoreo et Illustris. Palatino Lublinensi et ab hoc ipso Magnifico Domino Francisco Vesseleni *ad hoc bellum Turcicum* fueram invitatus, quibus etiam non modo animum meum ab hoc bello minime alienum esse ostenderam, verum etiam rationes proposueram, quibus stipendium cum mihi ipsi, tum vero iis, qui ex praesidiis Ungariae se ad me venturos operasque suas egregie navaturos fore, si quidem de stipendio certam, infallibilemque rationem inirem, polliciti fuerant, decerni cuperem. Ad quas meas propositiones cum responsum certum expecto, ecce

exoptanti mihi litterae Vestrae Illustrissimae Dominationis, plenae benevolentiae quoque, quae non modo *currentem* (quod aiunt) *me* incitarunt, verum etiam omnem, quam de certitudine stipendii non tam mei, quam militum meorum conceperam, haesitationem ademerunt: maxime quod et magnifico Domino Vesselenio plenam mecum transigendi facultatem datam esse intelligerem, qui iam mecum plane quoque omnibus de rebus transegit, transactionisque conditiones ad Vestram Illustrissimam Dominationem transmisit. Quarum etiam literarum lectione erectus atque animatus plane iam confido nihil minus evenire posse, quam me militesque meos, qui patriam certaue et honorifica stipendia inserviendi Vestrae Illustrissimae Dominationi gratia derelicturi sunt, debitis suis stipendiis defraudatum iri. Quamobrem iam me sodalitati magnifici Domini Francisci Vesseleny addixi: eius dicto audiens sub imperio Vestrae Illustrissimae Dominationis. Utinam vero tantum mihi beneficii Deus optimus maximus attribuat, ut tam humanam tamquae honorificam Vestrae Illustrissimae Dominationis invitationem, vel sanguine profundendo promereri possim, nec gratius nec charius profecto quidquam mihi contingere posset, quam comprobare haud immerito me a Vestra Illustrissima Dominatione tam amanter esse ad hoc bellum accitum. Deus conservet Vestram Illustrissimam Dominationem florentem atque foelicissimam etc. Datum Demboviae(?) die 9. Maji Anno D. 1590.

Eiusdem Vestrae Illustrissimae Dominationis

servus perpetuus

Valentinus Balassa de Gyarmath.

Kivül: Illustrissimo Domino D. Joanni de Zamoscie, Supremo Regni Poloniae Cancellario, Exercituumque Generali etc. etc. Capitaneo etc. Domino mihi observandissimo.

(Záró pecsét.)

(Eredetije Gr. Bethlen Bálint aranyos-gyéresi levéltárában.)

Közli: Dr. Lukinich Imre.

Haller Gábor (1550—1608) és Haller István (1591—1657) családi feljegyzései. A külföldről Erdélybe szakadt, s itt vérebén és szellemében egészen magyarrá vált családról általában véve már eddig is annyi adat állott rendelkezésünkre, főleg a családnak Szádeczky Lajostól és Boncz Ödöntől kiadott nemzetségekönyve alapján,¹ hogy a főbb családtagok életviszonyairól határozott ismereteink voltak. Az alább közlendő feljegyzéseknek az a jelentőségük, hogy aprólékosak és így sok olyan részletet tartalmaznak, a miről sem

¹ A Gróf Haller-család nemzetség-könyve. Bpest, 1886.

a Haller-család nemzetség könyvében, sem Nagy Ivánnál és Kőváry Lászlónál nincsenek adatok.

A feljegyzések különben nem eredeti alakjukban maradtak ránk, hanem valószínűleg Haller Istvánnak átírásában, ki egyúttal folytatta atyja feljegyzéseit. — A feljegyzéseket a következőkben adjuk:

„Anno 1499. Született az atyám • Haller Péter, élt 70. esztendőig“.¹

Én Haller Gábor születtem ez világra, mikor írának 1550. 10. Die Maji Szebenben.

1569. Die 3 Decembris holt meg az atyám Haller Péter Szebenben, 70 esztendő korában.

1573. Holt meg Kemény István bátyám,² ki az anyámmal egy volt, útban István király erdélyi vajdaságában, utat néki adván a portára, visszatértében temették Balásfalván.

1578. 13 Martii holt meg az anyám Kemény Kata asszony Szamosujvárbán és temettetett el Lonián.

1581. Holt meg az öcsém Haller István Lengyelországban Gorodnón, ugyanott temettetett.³

1586. 15 Februarii, vöttem feleségül Bocskai Ilonát, az néhai Bocskai György uram leányát,⁴ kit Kaplonyból adának meg.

1586. 8 Septembris holt meg Bocskai Györgyné asszonyom anyánk.

1587. 16 May. Első gyermekünk Susanna születék Fejéregyházatt, hala meg azon esztendőben 1. Decembris Balástelkén, ott temettettem, annak utánna Fejéregyházára hozattam testét.

1588. 5 Julii. Születék leánkánk Ersébet és hala meg anno 1589. 30 die May, délután egy óraker, temették Fejéregyházatt.

1589. 4 Octobris, születék ez világra Haller Ferencz fiunk reggel hat óraker Fejéregyházatt, keresztelteték meg anno 1591 24 Januarii.

1591. 4 Martii die Lunae születék ez világra Haller István fiunk reggel öt óraker, keresztelteték meg 8 Decembris anno 1591.

1592. 24 Junii. Születék ez világra Haller János fiunk éjfélt után egy óraker, keresztelteték 27 Decembris 1593.

1594. 5 Januarii. Születék ez világra Haller György fiunk délelőtt 8 óraker Fejéregyházatt.

¹ Más források szerint 1500-ban született. V. ö. Szádeczky-Bonecz : i. m. 21. 1. Péter a család erdélyi ágának megalapítója s a szászok grófja volt.

² Haller Péter második felesége kéttoronyi és gyerőmonostori Kemény Péter leánya Katalin volt, Kemény István testvére.

³ Eddig úgy tudtuk, hogy Vilnában halt meg, V. ö. Szádeczky-Bonecz : i. m. 24 l.

⁴ Bocskay István fejedelem nőtestvére.

1595. 23 Augusti. Születék ez világra Haller Sigmund Fejéregyházatt délelőtt 11 órakor, keresztelteték 7 Decembris 1595.

1595. 16 Septembris, holt meg Fejéregyházatt Haller János hon nem létemben, ugyanott temettetett az két nénjéhez.

1596. 28 Septembris holt meg az öcsém Haller Mihály Szebenben, ugyanott temettetett az atyánk mellé.

1597. 7 Septembris, véré ki az Úr Isten ez világból az én szerelmes atyámfiaát Bocskai Ilona asszonyt Fejéregyházatt reggel öt és hat óra között, kinek szomorú temetése én töllem lón 11. Septembris Fejéregyházatt két leánkája és egy fia mellé; hala meg gyermekágyban mind az nálla valóval; 6 Septembris mind estig fen jára; ilyen hertelen kíváná magának a jó Isten.

1603. 8 Aprilis. Indítom fiaimot Haller Ferenczet, Istvánt Bécsben tanúságnak okáért.

1605. 31 Augusti. Holt meg Bécsben reggel négy órakor szegény fiam Haller Ferencz, kinek elméjén sokan csudálkoztak.

1607. 28 Novembris. Hoztam meg az másik atyámfiaát feleségemet Bornemisza Juditot, Bornemisza Boldizsár uram leányát.

*

Anno 1608. Die 12 Mensis Julii hala meg az szegény urunk-
atyánk jó egészséges állapotjában és erejében lévén; nagy véletlen látogatá Isten betegséggel házánál Fejéregyházatt, kibem csak nyolczad napig fekvén, Isten ez világból kiszóllította szombat napon, délután két óra tájban. Azután temetése lött Fejéregyházatt szentegyházban die 20. ejusdem mensis Julii.

1608. Die 26 Mensis Novembris. Szegény édes atyámnak holta után születék faeszkája, az második feleségétől, mostoha anyámtól, kit az megholt szerelmes ura nevére kereszteltetvén, másod nap meghala.

Anno 1610. Die 30 Mensis Octobris. Vöttem feleségül Kendi Juditot, az néhai Szt. Iványi Kendi Ferencz uram leányát, ki atyának, anyjának és minden atyjafiának holtok után árvaságra maradván, Bogáti Menyhátrné asszonyom nevelte, mint az urától testamentumában néki hagyott atyafiát, kinél feledékenységben jutván megholt urának sovány mostoha kezét igen megérzette árva állapotjában; kiért végtére sem lehete egyéb benne, hanem kedvek ellen kellették tölők elvennem.

Anno 1612. Die 14 mensis Junii. Első gyermekünk Ersébet születe ez világra Sz. Pálon délután egy óra tájban szombat napján.

Anno 1613. Die 13. mensis Junii. Második gyermekünk Haller Miklós születék ez világra Szt. Pálon reggel három óra tájban esőtörtök napon.

Anno 1614. 22 Mensis Septembris. Harmadik gyermekünk

Haller Gábor születék ez világra Szt. Pálon, éjfélkor tájban hétfőre virradóra.¹

Anno 1617. Die 16 Mensis Februarii. Negyedik gyermekünköt Haller Máriát adá Isten ez világra, útkunban lévén Velkéren, magunk házánál, csötörtökre virradóra.

Anno 1618. Die 19. Octobris, ötödik gyermekünk Suska született ez világra Szt. Pálon péntek nap.

Anno 1620. Die 11 Április. Hatodik gyermekünk szület (így!) ez világra Ilonka Szt.-Pálon szombatnap.

Anno 1621. Die 11 Julii. Hetedik gyermekünk Judith született Szt.-Pálon vasárnap.

Anno 1622. Die 29 Octobris. Nyolczadik gyermekünk Palkó született Szt.-Pálon szombatnap.

Anno 1626. Die 2 Martii, kilenczedik gyermekünk Janesi született.²

Anno 1634. Die 10 Octobris vévé ki Isten ez világból az én szerelmes atyámfát Kendi Judith asszonyomat Fejéregyházatt, dél-előtt tizenegy órakorban, kinek szomorú temetése én töllem lón Szt.-Pálon az temető kertben februárnak 3-dik napján az 1635. esztendőben; hala meg mirigyben, mivel vallásán lévő praedikatori elhitetvén, hogy nem ragadó az mirigy halál, magát az én sokzori kérésemre is nem akará oltalmazni.

Anno 1640. 9 Januarii. Vöttem el mostani feleségemet Bar-kóczy Anna Mária asszonyomat, ki elsőbben az ngos Czobor János, annak utánna ngos Kékedi Sigmond özvegye volt, nemzetes Bar-kóczy László leányát. Lakodalmunk volt Bethlenben“.

(Eredetije Gr. Bethlen Bálint aranyos-gyéresi levéltárában.)

Közli: *Dr. Lukinich Imre.*

Az erdélyi „magyar nyelv-mívelő társaság“ felhívása.

Tudva levő, hogy a XVIII. évszázad utolsó tizedében Erdély tudós férfiai egy irodalmi társaságot alakítottak, melynek czélja első sorban a nemzeti nyelv mívelése és a hazai történelem kutatása.

Ennek a felhívását, mint érdekes irodalomtörténeti emléket, mutatjuk be itt, abból a nyomtatott példányból, melyet Aranka György Erdély előbbkelő hazafiaihoz szétküldözött:

Hogy a' Nemzeti Nyelvnek ki pallérozása, és ki mívelése egy Hazában igen hasznos, és minden jó Hazafiaira, s' Leányaira nézve

¹ Ugyanaz, kit 1662-ben a nagyvezér megöletett; Apafinak veszedelmes vetélytársa volt, megöletésében is nagy része volt neki. V. ö. Szádeczky-Boncz : i. m. 26—28. l. Haller Gábor különben maga is naplóíró volt.

² A „Hármas Historia“ (Kolozsvár, 1695.) írója.

érzékeny dolog legyen: azt az Európai Keresztyén Nemzeteknek szemben tűnő példái bizonyítják. Azok az okok, melyek ezt a munkát egy nemzetben szükségessé tették és teszik, igen sokak, és fontosok; és olly világosok egyszersmind, hogy a' ki ma azokat még-is világosítani akarná; szinte olyan szükség felett való dolgot tsinálna: mintha a délben tündöklő fényes napnak világát fáklyákkal akarná nevelni. Ebben a' Nemes ígyekezetben, a' több pallérozott Nemzetek között Európában, tsak a' vitézségéről, és Nemes gondolkodása módjáról ditséretes Magyar Nemzet maradt hátra: az a' Nemzet, mellynek talám leg nagyobb szüksége vagyon reája. Mert a' Magyar Nemzet, és Nyelv, úgy szólván, az egész föld kerektségén; kiváltképpen pedig Európában, a sok hatalmas el ágazott és Népes Nemzetek között, mint egy idegen földi, ritka és szép plánta, egy kertben; melly a' többinek ritkaságával is, szépségével is; hasznával is diszére vagyon, egyetlen egy, és legalább közel való szomszédai között, Attyafia, vagy ágazattya egy sintsen: és azért, hogy a' Nemzet maga Nyelvét az el veszéstől, zavarodástól, és romlástól meg őrizze, igen illendő. Ugyanis, kebelében sok idegen, mindenféle Nemzeteket fogadván bá, és a' Nemzeti Nyelvnek árván 's miveletlenül való hagyattatása miatt, azoknak az idegen Nemzeteknek Nyelvek, 's az által Nemzeti külömségeik is igen meg erősödvén: ha a' Nemzet jól gondolkodik, szükség mind az, hogy már egyszer mint egy álmából fel serkenvén, tulajdon Anyai Nyelvét, és ez által magátságos erősítse; mind pedig hogy a' Nemzeti Nyelvet más kebelébe lévő mind lakosok, mind jövevények között közönségesebbé tévén, ez által az eröss kötél által is azokat magához szorítani, 's a' mennyibe lehet magával egygyesíteni lassan igyekezzen. Nem lehet azt-is tagadni, hogy ámbár a' Magyar Nyelv magában, és természete szerint elég bőv, 's a mint ma fenn áll, elég ép légyenis: mindazáltal a' Tudományok, Mesterségek, sőt Társalkodásbeli szókbánis nagy fogyatkozása vagyon: mellynek ki pótlása a' művelő kezeket várja. Hibákis csúsztanak a' nyelvbe; kivált némelly újjabb könyvek által. Az Irók nem egyaránt tudják jól a nyelvet, mivel nem mindnyájan annyok és dajkájok tejével tanulták volt, Némelyeknek elméjük ereje a' a szép gondolatoknak szülésére gyenge, és azért a' nyelvet huzzák, hogy kis eröltetett elmésséget sajtóllyan; nevezetesen eme Finnyás Irók, a' nyelvnek természeti tisztaságát, és közönséges érthető szokott élésit únják, és azért idegen tzifraságokat vadászván, a' Nyelvet nem illendő, és Uri hanem Fársángi köntösbe öltöztetik. Mind ezek a' Magyar Nyelvnek művelését nem tsak szükségessé teszik, hanem annak siettetését is kívánják.

Erre nézve, jónak és szükségesnek ítéljük, addig is, mig egy Országos Társaság állhatna fen, Erdélyben a' Nyelv művelésre egy kitsin, mint egy útkészítő és próbát tevő Társaságotskát formálni;

's azt továbbra, kivált azon az okon nem halasztani; hogy a' Magyar Nemzeti Oskolák ISTEN kegyelméből sok helyeken fel állván, 's majdon többeknek fel állásokhoz is reménység lévén, ezeknek érdemes közönséges Tanítói a' tiszta, jó, és közönséges igaz ízü Nyelv Eleinek elő adásban segítséget végyenek, és abban a' vélek való barátságos egyetértés által egy forma jó mód állíttassék fel mindenütt, és közönségesen. Ugy vélekedünk pedig, hogy erre a' tzelra egy Társaság maga kötelességének leg jobban megfelel; ha leg előbbis a' nyelv eleit, és mindeneknek előtte az úgy nevezett Paradigmákat, a' Neveknek hajlásait 's Igéknek változásait 's azoknak különböző formáit az alsóbb Nemzeti Oskolák számára igyekezik ki dolgozni. Azután pedig mind azt cselekedni, a' mi más Nemzetek példája szerint egy Nyelvnek jól ki művelésére és virágoztatására szükséges. Ha azon lészen tudni illik, hogy azoknak az érdemes Hazafiaknak buzgó fáradságokat, kik egy jó Nyelv Mester, és Szótár kí adásában dolgoznak, tehetségéhez képest segítse; hogy azok, mind a' Nemzeti alsóbb és felsőbb Oskoláknak, mind a' Magyar nyelvet tanulni akaró idegeneknek segítségekre elégségesek legyenek. Ha a' Tudományokra, Mesterségekre, és Társalkodásra tartozó szónak fogyatkozását, mind az élő nyelvből, mind a' régi és újabb Magyar könyvekből, kéz írásokból, és a' Nyelv Természetéből ki pótolja; ha a' jó fordításban útát mutat, ha a' hibákat meg jobbitja; ha a' nyelvbéli külömbségekben, és helybéli szók rendiben az úgynevezett Dialectusokban, és Provincialismusokban a' jót ki választja, 's közönséges útasítást ad ad abban, hogy mellyekkel szabad és illő közülok a' könyvek írásában közönségesen élni, 's mellyekkel nem; ha igyekezni fog, az ékesen szóllásnak eme' veszett kütfejeit bé-dugni, minémüek, a' Bendeguz apja idejebéli szók, a' mai szokott szók helyett, 's a' paraszt konyhabéliek a' tisztességesek helyett; az ok nélkül való újítások, a' szók szokott élésének finnyás vagy hibás meg változtatásokat, az igék formáinak és változásainak az újítás kedvéért, vagy tudatlanságból való szörnyü egybe zavarások.

Ha igyekezni fog még-is továbbá erejéhez képest, a' jó elméket és munkás tollakat a' jó ízben, és hasznos tárgyakra vezérelni, minémüek a' Haza földének, terméseinek, állapotjának, régi és új Történeteinek, szép, jó ki dolgozása, az idegen nyelven való külömbbnél külömbb utazásoknak, régibb és újabb szép elmék darabjainak fordítása, a' nevelésre, gazdaságra, mesterségekre tartozó külső Országi találmányoknak, és jó rendtartásoknak Hazánkra 's állapotunkra való szabása; És ha azon lészen, hogy erre nézve mind a' külső szép könyveket, mind a' házbélieket egy más után a' szokott esmértető elő adás, úgy nevezett Recensio — útján a' közönséggel meg esmértesse.

Nem külömben, ha mind ezekről 's más munkáiról a' Társaság az Érdemes Közönségnek számot ad, és előbbis rendes munkáját

szakaszos darabokban egy más után ki adja; amakutánna eszten-dónként az Európai 's Hazai minden fövebb változásokról egy Napló Könyvet, úgy nevezett *Journált*, és mellette egy kül-földi forma jó ízű 'sebbéli Kalendáriumot tézsen közönségesse:

Hogy ezen módok által nem csak a' Nyelv maga lassan a' tökéletességnek nagyobb mértékére jusson! hanem egyszersmind természeti kellemetességei által az Hazában azt tselekedje, hogy a' Magyar a' Magyartól ne kénytelenitessék a' maga nyelvét, 's annak idéetlen terméseit szégyenleni, az idegeneknél pedig a' Nemzeti Nyelv naponként kedvesebb is, érdemesebb is, és közönségesebb is lehessen.

Ennek a' Nemes igyekezetnek, a' nyelv művelésnek tudni illik, nem tökéletes módjáról, hanem a' környüállásokhoz képest csak első megindulásáról, ilyen formán gondolkozik a' Társaság; a' mint az érdemes Közönségnek summáson eleibe tette: maga maga magának pedig pontonként bővebben eleibe írta, és ezután példáiivalis meg kívánnya bizonyítani. A' Nemes Haza pedig böltsen által fogja látni, hogy csak a' mondottaknak végben viteléreis okvetlenül sokféle, és költséges készületek szükségesek: az eddig ki jött Nyelv Mestereket, Szótárokat, régi, és új Magyar Könyveket, kéz írásokat, Haza Történeteinek kútfejeit, Kronikáit, Minden Nyelveken való Íróit, a' régi és új idegen nyelveken lévő szép elmék darabjait, utazásokat, Országok, 's Mesterségek naponként való változásokról 's állapotokról írott külföldi írásokat, magának meg kell szereznie, és erre magától elégtelen lévén, más jó Hazafiak segítségéhez kell fojamodnia. Azután a' két Nemes Hazabéli jó Elméket, és munkás tollakat meg kell nyernie, mellyek által maga kötelességének, és a' Nemzet kívánságának eleget tehessen; sőt ha mind a két rendbéli terhnek el viselésére elégséges vólnais, a' terhel, a' Köz Jó fel segéllésének ditsősége el válthatatlanul egybe lévén köttetve: véteknék és alatson irigységnek tartaná, abból a' Nemzetnek más érdemes Tagjait ki zárni.

Meg nyitja azért a' Társaság ezt a' ditsőségnek és betsületnak ajtaját, a' két Nemes Haza és egész Nemzet előtt közönségesen, és annak minden érdemes Hazafiait, és Leányait, ha kiknek fog tetszeni, mint Társaságbéli Tagokat; hogy a' tisztességben részt vegyenek, arra ki terjesztett karokkal hívja, 's hogy a' terehben osztozni ne sajnálják, arra buzgó szeretettel kényszeríti. Tessék a' Hazának fel ajánlott Nemes és el készült elméknek, idejeket, és tehetségeket velünk egybe kötvén, édes terhünket könnyebbíteni; és minden Magyar Nemzeteknek szeretetével égő buzgó Hazafiainak és Leányainak, könyv, kéz írás, pénz, és munkabéli hathatós segedelmek által is Hazájokhoz való szereteteknek mértéke szerént, ezen ditsőséges igyekezeteknek elő segéllésével 's munkájokkal, majdan elenyésző neveiket az Haza Krónikáiban halhatatlanokká tenni.

Nem kételkedünk semmit a' két Nemes Haza édes Fiaiban, és Léányaiban, hõgy a mint ennek a' Közjóra intézett ártatlan, de hssznos igyekezetnek jelentéseit örömmel fogják venni: úgy annak elő segéllésére rész szerént egy néhány óranyi kötelességtõl 's mulattságtól üress idejeket ki szakasztani; és rész szerént tehetségekhez képest valami áldozatotskát fel ajánlani nem fogják sajnálni. Mindazonáltal, mind a' szüntelen fojó költségeknak ki pótlására, mind pedig azért, hogy a' Társaságnak állapotját, és Társainknak számát tudván, magunkat ahoz tudjuk tartani: Jónak itéltük, hogy a' Fõrendeknek, és Jól tévõknek jóra való buzgóságokat meg nem kötvén, más minden Hazafia és Leánya, a' ki a' Társaságba bé akar lépni, magát leg alább öt N. forint le tételével avassa bé, és ezutánis minden Esztendõnként, azt a' Summát tegye le, jelentését és ajánlását Maros Vásárhelyre *Aranka György*, vagy *Abel Károly*, vagy a' kiknek inkább kezek ügyébe lészen, Kolosvárra *Cseréi Farkas*, vagy *Fekete Ferencz* Atyáinkfiái, és Társaink kezekbe küldvén. A' Könyv szerzõ, és más kevés jövedelmü munkás Tudós Társakra nézve pedig, úgy határozzuk: hogy ezek magokat, az elsõbbek ugyan eddig ki adott, és ezutánis ki adandó munkájoknak; a' másod rendbeliek pedig egy egy szép Könyvnek, vagy kéz írásnak bé ajánlásávalis a' meg határozottatott öt Német forintoknak le tétele nélkül bé avathassák. Miis részünkrõl kötelességünknek fogjuk esmérni, Érdemes Hazafi Társainknak fojó Munkáink elsõ darabját minél hamarébb, és azután a' többitis ingyen meg küldeni.

MVásárhely Sz. András Havának 10-dikén 1794.

Uri Válaszszát atyafiságos Bízodalommal elvárjuk

A' Magyar Nyelv mívelésére utat
készítõ Társaság nevében

Aranka György s. k.
mint Fõ Titoknak.

(Egykorú nyomatott példányból).

Közli: Sz. L.

A bujdosók emlékei Törökországban.

Október hó folyamán a hazafiúi kegyelet egy közel száz fõbõl álló zarándok csapatot vezérelt Konstantinápolyba, hogy Rákóczi sirjánál leróják a kegyeletes megemlékezés adóját, a szabadságharcz 200-ados évfordulója alkalmából. Okt. 13-án megható ünnepély színhelye volt a galatai szent-Benoit templom, hol Rákóczi Ferencz, Zrinyi Ilona stb. hamvai nyugosznak. *Dr Wosinsky* Mór apát tartotta a gyászmisét, *Szádeczky* Lajos az emlékbeszédet, *Gyárfás* Elemér szavalta *Felszeghy* Dezsõ ódáját, *Dessewffy* Aurél mondott köszönetet a török nemzetnek s m. e. 25 koszorút tettek le vármegek, városok és testületek nevében a sírkövekre. Október 16-án a

szultán fogadta a rendező bizottságot, a mely hála-emlékiratot adott át a magyar szabadsághősök iránt tanúsított vendégszeretetért s oltalomért. A szultán igen szívélyes szavakkal válaszolt és melegen emlékezett meg a magyarok iránt érzett rokonszenvéről.

A zarándoklat Konstantinápolyból átment Kis-Ázsiába is s ott a szkutarii angol temetőben megkoszorúzta *Guyon Richárd gróf*, 1848, 49-iki tábornok sírkövét.

A zarándokok egy kisebb csapatja ellátogatott *Izmidbe* is s ott Thököly Imre sírját keresték fel és koszorúzták meg.

Ezt az alkalmat négyen felhasználták, hogy felkutassák azt az előttünk eddig ismeretlen helyet, hol Thököly és Zrinyi Ilona életük végső éveit töltötték. Ők tudvalevőleg Kis-Ázsiában, Izmiden (a régi Nikomedián) túl két órányira a „*Virágok mezejé*“-n épült villájokban éltek 1701-től 1703, ill. 1705-ig, halálukig. De hogy hol van az a hely? arról eddig csak annyit tudunk, hogy két órájársnyira Izmidtől, a szent-Illés hegye alatt. A kutatás igen szép eredménnyel járt, mert megtalálták Thökölyék egykori lakóhelyét, lakóházuk romjait s bejárták a körülöttük elterülő szép kies helyet, melyet ott manapság is *magyarok földének* neveznek s a felette lévő hegyeket „*Madsar-dag*“-nak s a közeli patakok egyikét *magyar pataknak* (Madsar-dere). *Karatépén* a faluban, melynek határához tartozik, még élnek az ott lakott magyarok ivadécai közül, kik megkülönböztetésül a többiektől *madsar-oglu* (magyarfi) melléknévvel élnek. A magyar kutatók lóháton járták be a 2—3000 holdnyi magyar-földet, megtalálták Thököly villájának helyét és romjait, Zrinyi Ilona kedvelt hús forrását, a titkáruk Komáromy által naplójában emlegetett pisztrángos patakokat s mindezekről fénykép felvételeket eszközöltek. Hoztak magukkal egy gazdagon kifaragott ládát is, melyről az a hagyomány, hogy a Zrinyi Ilonáé volt.

A zarándoklat három tagja ellátogatott *Rodostóba* is, megnézni az ottani magyar emlékeket, Rákócziék házait, Bercsényiék sírját stb. A kirándulókat tüntető szíves vendégszeretettel fogadták az ottani hatóságok és a város közönsége. Ők pedig felkutattak s lefényképeztek minden magyar emléket s mutatványokat hoztak az ottani kegyeletes műemlékekből.

Két utcában laktak ott a magyar emigránsok s néhány házban még remek műemlékek hirdetik Rákóczi, Bercsényi és társaik magas műízlését. Rákóczi lakóházát már átépítették, de *ebédő palotája* még daczol az idővel. 14 remek műízlésű ablakából még épen áll hét, apró koczkákra osztott virágdíszű színes ablakaival. Menyyezete négyszögű ezédrusfa-koczkákból áll. A pohárszékek ajtaja remek festményekkel van ékesítve. Megvan a csibuktartó állvány, virágfüzérekkel kifestve. Padozata szúette, korhadozott. Bejáró kapuja még az eredeti, a Rákócziak sasával, felette védő fedéllel. Még

épebb a *Rákóczi kápolnája*, mely most az ottani katolikusok temploma. Oltárképe, szépen kifestett mennyezete, misemondó ruhái, szentségtartója stb. Rákóczi idejéből s adományából való. Két gazdag faragású karosszék a Rákóczi saját munkája. Elhozták a fejedalem poharát és fekete kávécsészéjét s egyik kitért ablaknak középső virágdíszeit. A legfényesebb és gazdagabb műemlékek *Bercsényi és Csáky palotájában* maradtak fenn, melynek omladozó, festett famennyezetéből s oldalfalának virágos és galamb-alakokkal díszített stucco-műveiből szép példányokat hoztak mutatóban valamelyik múzeum számára. Az emlékekből fénykép-felvételeket vettek, hogy meggyőzzék a hazai illetékes köröket azok magas művészi értékéről, s arra az elhatározásra bírják, hogy azok megmentéséről gondoskodjanak. Felkeresték a *magyarok kútját*, a magyarok egykori szántóföldjén, mely márvány-emlékkövel van megjelölve. Meglátogatták a görög templomban Bercsényi, Esterházy és Sibrik síremlékeit és hogy meggyőződést szerezzenek arról, vajjon a kuruczvezérek hamvai tényleg a sírkövek alatt vannak-e, felemeltették Bercsényi hatalmas márvány sírkövét és megtalálták a vezérlő tábornok drága csontjait, koporsó nélkül. A magyar zarándokok gondoskodtak tisztességes eltemetéséről.

Mindezekről a kutatásokról s azok nagyérdekű eredményeiről a M. Történelmi Társulat legközelebbi közgyűlésén fog beszámolni *Szádeczky Lajos*, a ki a kutatásokat vezette.

A magyar birodalom története. Acsády Ignác történeti munkájának eddig megjelent füzetei most már egy kötetet tesznek ki. Ez az első kötet Mátyás király haláláig beszéli el a magyarság történetét. Acsády munkájában új az, hogy bővebben foglalkozik az alsóbb néposztályok történetével is; élesen kidomborítja, hogy ezt a nemzetet a benne kialakult néposztályok összesége tartotta fenn, hogy a földmivelő jobbagynak, az ipar és kereskedelem úttörőinek épen oly részük van hazájuk dicsőségében, mint a csatatéren harcolóknak, mint a hadsereg vezetőinek. Acsády nemcsak a magyarság külső küzdelmeinek rajzolója, hanem belső vívódásainak szószólója is és hiven feltűnteti azokat a változásokat, melyeken a magyar néplélek az évszázadok folyamán keresztül ment. Nemesak, mint katonát és politikust mutatja be a magyart, hanem megrajzolja polgárosító tevékenységét is és a szellemi tevékenységének minden megnyilvánulását; kiterjeszkedik az irodalom, a művészet, a közműveltség minden alakulására. Megrajzolja a magyar nemzetet a harctéren, meg otthona meghitt körében, magánéletének legjellegzetesebb vonásaiban. Acsády a széleskörű anyagot világos, átlátszó képpé igyekszik tömöríteni, hogy munkájának tudományos értéke mellett, a laikus olvasót is lebilincselje. A díszes félbörkötésű kötetet (792 oldal) 2 színes térkép, 8 színes, 22 más melléklet és 298 szöveggép díszíti, árát a kiadó Athenaeum 18 koronában szabta meg.

Az „Olcso Könyvtár“ból három új füzet jelent meg, melyek mindenike különös érdeklődésünkre tarthat számot. Remekíróink népszerűsítése tekintetéből érdemes vállalkozás a „Zalán futása“-nak ez az olcsó kiadása, melynek kulturális fontosságát vitatni se lehet. Ily módon, ha lassanként összes remekíróinkból készül olcsó kiadás, — a mit a Franklin-Társulat annál inkább megtehet, mert irodalmunk legjavának a kiadási joga az övé, — az irodalom nem csupán a kiváltságosak birtoka lesz, mint eddig nagyobb részt, hanem közkinese a nemzet egészének és minden osztályának egyaránt. Ugyanebből a szempontból örülhetünk a „Vojtina ars poetikája“ új kiadásának is, mely Arany legkiválóbb szatirikus epistoláit tartalmazza. A harmadik füzetben: „Jolán esküvője“ *Sudermann Hermann* egyik igen sikerült beszélyét olvassuk, jó magyar fordításban. Egy-egy szám ára 20 fillér.

Új könyvek.

Acsády Ignác, A magyar birodalom története a kutfők alapján a művelt közönség számára. I. kötet (996—1490), Budapest, 1903. 8-adr. 792 l.

Barna Leander, VI. Gergely egyházpolitikai viszonyai és reformtörekvései. Budapest, 1903. 8-adr. 174 l.

Dr. Bárány Gerő, Az ember és világa Kolozsvár, 1903. 8-adr. 26 lap.

Bereczky Imre, Dalmady Győző élete és költészete. Irodalomtörténeti tanulmány. Trecsén, 1903. 8-adr. 121 l.

Boros Alán, Zsoltárfordítás a kodexek korában. Budapest, 1903. Stephaneum 8-adr. 262 l.

Csehély Adolf, A magyar díszítő stílus tanítása a középiskolában (Külön-lenyomat a székeljudvarhelyi k. áll. főreáliskola 1903/2. Értesítőjéből.) 4 melléklettel. Székeljudvarhelyt 1903. 8-adr. 11 l. és 4 tábla rajz.

Dékáni Kálmán, Bél Mátyás földrajza. Marosvásárhely, 1903. 8-adr. 117 l.

Dr. Erdélyi László, A bakonybéli apátság Árpádkori oklevelei (különlenyomat „A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend történetének VIII. kötetéből”). Budapest, 1903. Stephaneum 4-adr. 48 l.

Az építő művészet története. I. köt. Az építő művészet története az ókorban. Kiadja a magyar mérnök- és építészegylet VI. Újvilág-utca 2. 8-adr. 464 l.

Felszeghy Dezső, Képkiallítás. Kolozsvár, 1903. 28 l.

Hanny Ferencz dr., Katholikus egyetem Pécsen. Pécs, 1903. Lechner K. 8-adr. IV. 181 l. Ára 3 kor.

Körösi Sándor, A magyar helyesírás. Az iskolai és akadémiai helyesírás között lévő eltérések. Budapest, 1903. Lampel Róbert, 8-adr. 61 l. Ára 60 fill.

Dr. Körösy József és *dr. Thirring Gusztáv*, Budapest fővárosa az 1901-ik évben. A népleírás és népszámlálás eredménye. (Budapest székesfőváros statisztikai hivatalának közleményei XXXIII. I/1). Budapest, 1903. 8-adr. 62 l.

Kosztány Ignác, Egyházjog. A magyarországi egyházak alkotmánya és közigazgatása. Az I. kötet 3. füzeté. Kolozsvárt, 1903. 307—503 l.

Kont J. Michel Vörösmarty (1800—1855). Un poète hongrois. Paris, 1903. 8-adr. 73 l.

Dr. Márki Sándor, II. Rákóczi Ferencz emlékezete. Elmondotta Rákóczi szabadságharcza kezdetének kétszázadik évfordulóján Kolozsvár sz. kir. város törvényhatósági bizottsága díszközgyűlésén. Kolozsvár, 1903. 8-adr. 20 l.

Oravecz Ödön, János vitéz. Irodalmi tanulmány Petőfi Sándor költeményéhez. Rozsnyó, 1903. 8-adr. 77 l.

Pintér Jenő, A historiás énekek művelődéstörténeti vonatkozásai (Művelődéstörténeti Értekezések 6. szám.). Budapest, 1903. 8-adr. 48 l.

Dr. Richter Aladár, Egy magyar természetbúvár úti naplója I. köt. Stein János Kolozsvár, 1903. 8-adr. 257 l. 93 képpel. Ára 15 korona.

Rimeg Ödön, Újabb líricus költemények 8-adr. 128 l. Ára 2 kor. 40 fill.

A Szolnok-Dobokamegyei irodalmi-, történelmi- és ethnographiai társulat harmadik évkönyve. A választmány megbízásából szerkeszti Dr. Horváth Árpád. Désen, 1902. 8-adr. 68 l.

Ünnepi beszédek, melyek a II. Rákóczi Ferencz emlékezete s a kurucz szabadságharcz kezdete kétszázadik évfordulójának ünnepélésekor 1903. évi máj. hó 22-én istentiszteletek folyamán és Debreczen sz. kir. város törvényhatóságának díszközgyűlésén elmondottak. Ívr. 35 l.